

Univerzita Karlova
Pedagogická
fakulta
Katedra speciální pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Uplatnění nezletilých cizinců bez doprovodu na trhu práce po opuštění
ústavní výchovy

Employment of unaccompanied minor foreigners in the labor market after
leaving institutional education

Bc. Jaroslav Janků

Vedoucí práce: PaedDr. Eva Marádová, CSc.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: N ČJ – SPG

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Uplatnění nezletilých cizinců bez doprovodu na trhu práce po opuštění ústavní výchovy* potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 8. 7. 2024

Rád bych touto cestou vyjádřil poděkování PaedDr. Evě Marádové, CSc. za odborné vedení a cenné rady při tvorbě této diplomové práce. Rovněž bych chtěl poděkovat kolegům ze Zařízení pro děti-cizince za pomoc při realizaci výzkumu.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zaměřuje na mladé cizince, kteří prošli českým systémem ústavní výchovy, a konkrétně se zabývá jejich začleňováním na pracovní trh. Zkoumá odvětví, ve kterých se tito lidé nejvíce uplatňují, a analyzuje, do jaké míry souvisí jejich zaměstnání s oborem, který studovali během svého působení v ústavní výchově. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se věnuje základní terminologii související s tématem práce, legislativě, sociálně-právnímu vymezení, ústavní výchově, integraci, a také situaci v zahraničí, zejména v Itálii a Německu. Dále popisuje český systém péče o nezletilé cizince bez doprovodu. Praktická část byla realizována jako kvantitativní výzkum metodou dotazníkového šetření, které bylo uskutečněno mezi bývalými klienty Zařízení pro děti-cizince. Tento výzkum poskytuje statistický přehled o osobních zkušenostech těchto jedinců při vstupu na pracovní trh v České republice. Cílem diplomové práce bylo vytvořit relevantní soubor dat, který popíše a zanalyzuje aktuální stav integrace nezletilých cizinců bez doprovodu v České republice, a zjistit strukturu jimi zastávané práce, její typ a zaměření. Výsledky výzkumu ukazují, že systém státní podpory je těmito lidmi využíván minimálně a rozhodně není zneužíván. Dalším důležitým zjištěním je stoprocentní zapojení účastníků výzkumu na trh práce, přičemž u poloviny z nich se neshoduje obor studia se skutečně vykonávanou pracovní pozicí. Poznatky získané v této diplomové práci mohou sloužit jako inspirace při případných úpravách systému práce s mladými cizinci a podpoře jejich integrace.

KLÍČOVÁ SLOVA

nezletilí cizinci bez doprovodu, integrace, migrace, ústavní výchova, zaměstnanost, trh práce

ABSTRACT

This thesis focuses on young foreigners who have gone through the Czech institutional care system, specifically addressing their integration into the labor market. It examines the sectors in which these individuals are most likely to find employment and analyzes how their jobs relate to the fields they studied during their time in institutional care. The work is divided into theoretical and practical parts. The theoretical section addresses basic terminology related to the topic, legislation, socio-legal definitions, institutional care, integration, and also the situation abroad, particularly in Italy and Germany. It further describes the Czech system of care for unaccompanied minor foreigners. The practical part was conducted as quantitative research through a questionnaire survey carried out among former clients of the Facility for Foreign Children. This research provides a statistical overview of these individuals' personal experiences entering the labor market in the Czech Republic. The aim of the thesis is to create a relevant set of data that describes and analyzes the current state of integration of unaccompanied minor foreigners in the Czech Republic, and to identify the structure of the jobs they hold, their type, and focus. The research results show that the system of state support is minimally used by these individuals and is definitely not being abused. Another important finding is the full involvement of research participants in the labor market, with half of them working in a field different from what they studied. The insights gained in this thesis may serve as inspiration for potential adjustments to the system of working with young foreigners and supporting their integration.

KEYWORDS

unaccompanied minor foreigners, integration, migration, institutional education, employment, labor market

Obsah

Úvod.....	8
Teoretická část.....	10
1 Základní terminologie	10
2 Legislativní vymezení tématu	14
2.1 Charakteristika zákona o azylu	15
3 Sociálně-právní vymezení tématu	18
4 Ústavní výchova	21
4.1 Dopady ústavní výchovy	22
5 Integrace	24
6 Situace v zahraničí	27
6.1 Itálie.....	27
6.1.1 Nadace Protettorato di San Giuseppe.....	28
6.1.2 Borgo Ragazi Don Bosco	29
6.1.3 CPIA – provinční centra pro vzdělávání dospělých.....	30
6.1.4 Další projekty	31
6.1.5 Shrnutí	32
6.2 Německo.....	33
6.2.1 Jugendamt.....	33
6.2.2 BAMF.....	34
6.2.3 Opatrovnictví.....	35
6.2.4 Vzdělávání.....	36
6.2.5 Shrnutí	37
7 Systém péče o NBD v ČR.....	38
7.1 Zařízení pro děti-cizince.....	38
7.1.1 Charakteristika zařízení a jeho jednotlivých součástí	38
7.1.2 Diagnostický ústav	38

7.1.3	Dlouhodobé pobyty	39
7.1.4	Studentské oddělení.....	39
7.1.5	Shrnutí	40
8	Příprava na odchod ze ZDC	41
9	Vývoj migrace v ČR mezi lety 2015 a 2021	44
9.1	Počty příchozích.....	44
	Praktická část.....	50
10	Cíle a metody práce.....	50
11	Vymezení cílové skupiny	52
12	Použité metody	53
13	Etické souvislosti a možná rizika výzkumu	55
14	Průběh šetření.....	56
15	Vyhodnocení dotazníků.....	57
16	Diskuze.....	71
17	Srovnání	75
18	Doporučení	77
	Závěr.....	79
	Seznam zkratk	80
	Seznam použitých informačních zdrojů	81
	Seznam příloh.....	87
	Seznam příloh uložených mimo diplomovou práci.....	87
	Seznam tabulek	87
	Seznam grafů.....	87

Úvod

Již více než dvacet let se stát prostřednictvím Zařízení pro děti-cizince, dále jen ZDC, věnuje dětem a mladistvým, kteří se z nějakého důvodu ocitnou na území České republiky bez někoho, kdo by se o ně mohl postarat. Od roku 2015 se nejčastěji stará o děti a mladistvé přicházející v rámci mezinárodní migrace a kteří jsou označováni jako nezletilí bez doprovodu, dále jen NBD.

Těmto nezletilým je poskytována péče ve formě zajištění základních potřeb, ale také možnost vzdělání a podpora v sociokulturní integraci do naší společnosti. Na všechny tyto činnosti jsou vynakládány nemalé prostředky. Ekonomická náročnost podpory migrantů je jedním z důležitých argumentů těch, kteří s jejich přijímáním a podporou nesouhlasí. Podle průzkumů má česká společnost jeden z nejhorsších přístupů k migraci vůbec a zahraniční zkušenosti větší podpoře nenahrávají. Ačkoliv zásadní vliv na úspěšnou integraci má stát (Čeněk, 2016). *„Problém, který vyvstal před západoevropskou společností, se častěji týká spíše druhé a třetí generace mladých přistěhovalců, těch, o nichž se předpokládalo, že už budou dobře integrováni a budou rovni ostatním členům společnosti, ale kteří se naopak proti své adoptivní vlasti bouří. Obvykle uváděnými důvody bývají chudoba (dvě třetiny britských muslimů žijí v domácnostech s nízkým příjmem), nedostatečné ubytování a přelidněnost, život v ghettu, a zejména u mládeže nezaměstnanost, nedostatek vzdělání, ale také rasové předsudky části jejich nemuslimského okolí - vše, o čem se říká, že vede k nedostatku sociální mobility, ke zločinu a obecné marginalizaci muslimských komunit. Zprostředkovaně nebo přímo se tvrdí, že tyto a jiné nepravosti se dějí vinou státu a společnosti”* (Laqueur, 2006 cit. dle Čenka, 2016, str. 35).

Z tohoto faktu jsem vycházel při stanovování výzkumného problému. Tím je odmítání migrantů českou společností na základě obav z příliš nákladné péče o migranty na úkor českých občanů a jejich zájmů.

NBD, stejně jako jiní klienti ústavní výchovy, jsou náročností péče před dosažením plnoletosti a plné samostatnosti poměrně velkou zátěží. Přesto neexistují statistické údaje o tom, jak se daří integrovat právě NBD, zda nalézají uplatnění na trhu práce nebo zda využívají státní podpůrný systém i po opuštění ústavní výchovy.

V teoretické části nejprve vymezím základní terminologii a legislativu týkající se NBD. V navazující části se budu věnovat systému státní sociální podpory, kterou mohou klienti v ústavní výchově (tedy také NBD) využívat. Dále popíši stávající systém péče ústavní

výchovy. Podrobněji se budu věnovat průběhu pobytu NBD v Zařízení péče o děti-cizince a podpoře, kterou jim toto zařízení poskytuje. Tato podpora rovněž zahrnuje možnosti jejich vzdělávání a systému přípravy na samostatný život. Pokusím se identifikovat obecná kritéria úspěšné integrace do společnosti, překážky v jejím dosažení a dotknu se samozřejmě i interkulturních souvislostí. Stručně se také pokusím popsat systém podpory a proces integrace ve vybraných zemích Evropské unie.

V rámci výzkumné části uvedu důležitá statistická data týkající se migrace, potažmo ekonomické aktivity příchozích migrantů. Hlavní cílem výzkumné části bude sběr a analýza získaných dat. Ten bude probíhat pomocí dotazníkového šetření, doplněn bude analýzou dokumentace ZDC.

Na základě takto získaných dat se pokusím popsat dílčí stav integrace bývalých klientů ZDC, kteří ze Zařízení již odešli a nadále žijí v ČR. Výzkum se týká klientů, kteří do ČR přišli mezi lety 2015 a 2021.

Výzkumné šetření bude hledat odpovědi na následující otázky:

Hlavní výzkumné otázky

1. Stávají se klienti ZDC po jeho opuštění adresáty státní podpory a sociálních dávek?
2. Nalézají klienti ZDC legální uplatnění na trhu práce?

Doplňující výzkumné otázky

3. Jaká je struktura pracovních pozic klientů po opuštění ÚV?
4. Uplatňují se bývalí klienti ZDC v oborech, které v průběhu pobytu v ÚV absolvovali?

Míru integrace v celé její komplexnosti není možné v rámci této práce popsat. Ze zaměření výzkumných otázek je zřejmé, že se budu věnovat veřejnosti nejlépe uchopitelnému pohledu, tedy integrace na trhu práce a ekonomické soběstačnosti NBD.

Cílem celé práce tedy bude vytvoření relevantního souboru dat, který popíše a zanalyzuje aktuální stav integrace NBD v České republice a poskytne stručný náhled na to, zda jsou obavy většinové společnosti z nadměrné zátěže státu ze strany NBD oprávněné.

Teoretická část

Diplomová práce je věnována integraci a uplatňování nezletilých cizinců bez doprovodu na trhu práce v době, kdy již opustili ústavní výchovu. První část práce se zabývá teoretickými východisky, která umožňují hlubší porozumění tématu. Tato teoretická východiska poslouží jako podklad k praktické části, tedy výzkumnému šetření.

1 Základní terminologie

Pro lepší pochopení tématu diplomové práce je nutné alespoň stručně vymezit některé základní termíny.

Jedná se o pojmy, které jsou poměrně často užívané jak ve sdělovacích prostředcích, tak laickou veřejností. Jejich přesný význam je však často zkreslený, nejasný, nepřesný či nejednoznačný.

Tyto pojmy jsou většinou ukotveny v zákonných nebo podzákonných normách. Některé definice jsou roztržštěné v různých ustanoveních, pokynech apod. Pro potřeby této kapitoly jsem využil Slovníček základních pojmů z oblasti migrace – Terminologický slovník, který je dostupný na oficiálních stránkách Ministerstva vnitra ČR. Tam jsou tyto pojmy stručně definovány a utváří tak základní přehled problematiky migrace, resp. nezletilých bez doprovodu, kterými se ve své práci zabývám. Pouze definice Zařízení pro děti-cizince je převzata ze Zprávy v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky publikované Ministerstvem vnitra České republiky v roce 2021.

Pojmy nejsou řazeny abecedně, ale podle důležitosti jejich obsahu pro moji práci. Tak, jak jsem si ji sám stanovil. Zároveň jsou uspořádané do několika oblastí, které definuje jejich společný jmenovatel, např. pobytový status, osoba atp.

A) Základní pojmy, které jsou pro moji práci zásadní obsahově i významově (tyto pojmy se v textu vyskytují velice často a pro mou práci mají prioritní význam):

Zařízení pro děti-cizince – *v rámci sítě pro výkon ústavní a ochranné výchovy poskytuje plné přímé zaopatření a další služby nezletilým cizincům bez doprovodu. Toto zařízení provozuje diagnostický ústav, středisko výchovné péče a základní školu. V rámci diagnostického ústavu plní zařízení zejména diagnostické, terapeutické, zdravotní a výchovně vzdělávací služby. Dále také jen „ZDC” nebo „Zařízení”.*

Nezletilá osoba bez doprovodu – osoba mladší 18 let, která vstoupila na území České republiky bez doprovodu dospělé osoby, která jej má v péči, a to po dobu, po kterou se skutečně nenachází v péči takové osoby; tato definice zahrnuje i nezletilé osoby, jež jsou ponechány bez doprovodu po vstupu na území členských států. Dále také jen „NBD” nebo „klient”.

Integrace cizinců – proces postupného začleňování imigrantů do struktur a vazeb společnosti domácího obyvatelstva. Jedná se o komplexní jev, který je přirozeným důsledkem migrace a který má své politické, právní, ekonomické, sociální, kulturní, psychologické a náboženské aspekty

B) Pojmy spojené s osobou, která do země přichází:

Imigrant – cizinec, přicházející do země za účelem pobytu dlouhodobějšího charakteru

Uprchlík – osoba, která splňuje definiční znaky uprchlíka ve smyslu Ženevské úmluvy. V ČR je osoba, které bylo přiznáno postavení uprchlíka, označována jako azylant

Azylant – cizinec, kterému byl udělen azyl, a to po dobu platnosti rozhodnutí o udělení azylu

Státní příslušník třetí země – občan státu, který není členem Evropské unie a není zároveň občanem Islandu, Lichtenštejnska, Norska či Švýcarska

Nelegální migrant – cizinec, který vstupuje na území ČR bez platného oprávnění, nebo v ČR bez platného oprávnění pobývá. Důvody jeho vstupu na území mohou být rozdílné

C) Obecné pojmy k problematice migrace:

Migrace – přesun jednotlivců i skupin v prostoru, který je spolu s porodností a úmrtností klíčovým prvkem v procesu populačního vývoje a výrazně ovlivňuje společenské a kulturní změny obyvatel na všech úrovních. S ekonomickým rozvojem se intenzita migrace neustále zvyšuje. Migrace může být krátkodobá, dlouhodobá, trvalá i opakovaná (cirkulární)

Imigrace – změna místa pobytu směrem na území jiného než domovského státu; imigrace je procesem, při němž se na území států usídlují cizinci

Legální migrace – proces řízeného, státem kontrolovaného přistěhovalectví. ČR může imigraci regulovat prostřednictvím vízové praxe a prostřednictvím pobytových oprávnění. Obecně souvisí s pracovní migrací, v rámci které ČR prostřednictvím regulovaného přijímání cizinců uspokojuje potřeby domácího pracovního trhu. ČR může kontrolovat, v mezích evropského

práva, pracovní migraci na svém území, vč. stanovení národních kvót. Dalšími typy legální migrace může být např. migrace za účelem studia nebo sloučení rodiny

Nelegální migrace – *v obecné rovině se jedná o migraci, která probíhá bez kontroly a řízení ze strany cílových zemí. Cizinci vstupují do cílových zemí, či v nich pobývají, bez řádného oprávnění (vízum, pobytové oprávnění). Z podstaty souvisí s kategorií uprchlíků. Řada osob, kterým je později přiznána mezinárodní ochrana, vstupuje na území hostitelského státu taktéž nelegálně. Podáním žádosti o mezinárodní ochranu (azyl) je jejich právní status „legalizován“. Ne všichni nelegální migranti, kteří zažádají o mezinárodní ochranu, se však pro ni kvalifikují. V případě nelegální migrace tak často hovoříme o tzv. „smíšených migračních tocích“. Nelegální migrace je zpravidla organizována sítěmi převaděčů a může v sobě proto nést aspekt organizovaného zločinu ve formě obchodu s lidmi*

D) Termíny spojené s pobytovým statutem a způsoby ochrany migrujících osob. Tyto dva aspekty určují, která práva a povinnosti jsou přiznána těm, kteří jsou držiteli daného typu statusu:

Trvalý pobyt – *jeden z druhů pobytů cizinců na území ČR. Je upraven zákonem č. 326/1999. Nejčastěji je udělován po splnění podmínky nepřetržitého pobytu na území ČR; dále může být udělen bez podmínky předchozího nepřetržitého pobytu na území ČR či po řízení o azylu*

Mezinárodní ochrana – *ochrana poskytnutá v České republice cizinci formou azylu nebo doplňkové ochrany*

Azyl – *ochranný status, který stát poskytuje státnímu příslušníku třetí země nebo osobě bez státní příslušnosti v souvislosti s rizikem jejího pronásledování z důvodů přesně vyjmenovaných v mezinárodních i národních právních nástrojích (v ČR jsou důvody udělení azylu specifikovány v zákoně o azylu)*

Dočasná ochrana – *ochranný institut výjimečné povahy existující vedle mezinárodní ochrany. Smyslem je rychle a účinně reagovat na hromadné přílivy vysídlených osob ze třetích zemí, které se nemohou vrátit do země svého původu. Může se jednat o osoby, které uprchly z oblastí ozbrojených konfliktů nebo endemického násilí, nebo osoby, kterým vážně hrozí systematické nebo obecné porušování lidských práv, či osoby, které se staly oběťmi takového porušování lidských práv*

Doplňková ochrana – vedle azylu další forma mezinárodní ochrany, která se uděluje cizincům, kteří nesplňují důvody pro udělení azylu, bude-li v řízení o udělení mezinárodní ochrany zjištěno, že v jejich případě jsou důvodné obavy, že pokud by byli tito cizinci vráceni do státu, jejichž jsou státními občany (v případě osob bez státního občanství do státu jejich posledního trvalého bydliště), by jim hrozilo skutečné nebezpečí vážné újmy. Za vážnou újmu se pak považuje uložení nebo vykonání trestu smrti, mučení nebo nelidské či ponižující zacházení nebo trestání žadatele o udělení mezinárodní ochrany, dále vážné ohrožení života nebo lidské důstojnosti z důvodu svévolného násilí v situacích mezinárodního nebo vnitřního ozbrojeného konfliktu, nebo pokud by vycestování cizince bylo v rozporu s mezinárodními závazky České republiky

(Ministerstvo vnitra České republiky, ©2024)

Terminologie spojená s migrací, cizinci, způsoby ochrany uprchlíků apod. je mnohem rozsáhlejší. Pro potřeby mé práce ale není uvedení dalších pojmů podstatné. Vzhledem ke specifickému tématu, kterému se v ní věnuji, je tento výčet dostatečný. Některými výše uvedenými pojmy se budu detailněji zabývat v dalších kapitolách.

2 Legislativní vymezení tématu

Otázka legality a legitimacy je v souvislosti s migrací velice citlivá. V mezinárodním měřítku se jí zabývá velké množství institucí, jednotlivé státy EU se neshodnou na jednotných postupech a také naráží na meze právního státu, demokratických principů i obyčejné lidské solidarity. „*Transnacionální migranti a migrantky patří k nejvíce zranitelným skupinám, pro které je navíc složité dosáhnout i na mezinárodně uznaná lidská práva, jež jsou jim formálně garantována, jako například právo na zdravotní péči, právo na vzdělání, právo na rodinu atd.*” (Agha, 2018, str. 283). „*V obzvláště zranitelném postavení se ocitají neregulérní migranti a migrantky*” (Agha, 2018, str. 283). Cílová skupina této diplomové práce se skládá převážně ze zmíněné části neregulérních migrantů, terminologií této práce nelegálních, migrantů.

V předchozí kapitole jsem zmínil, že terminologie k danému tématu se nachází většinou v různých legislativních pramenech. Šíří oblastí, které se tématu integrace cizinců, resp. NBD, věnují, nastíním v následujícím textu. Budu se řídit informacemi MVČR, které je garantem a koordinátorem v oblasti migrace pro Českou republiku. Podle ministerstvem zveřejněných informací je tato oblast řešena také v gesci MO, MŠMT, MZ či MPSV.

A) Základní právní rámeček:

- **Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu** a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky ve znění pozdějších předpisů
- **Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky**, ve znění pozdějších předpisů
- **Zákon č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců**, ve znění pozdějších předpisů
- **Úmluva o právním postavení uprchlíků, Ženevská konvence z roku 1951**, a na ni navazující Newyorský protokol z roku 1967 (publikováno pod č. 208/1993 Sb.)
- **Směrnice politiky a postupů při jednání s dětmi bez doprovodu žádajícími o azyl, UNHCR 1997**

B) Vzhledem k povaze práce a cílové skupině je třeba zmínit také legislativní normy upravující péči o děti a mládež, resp. ústavní výchovu. Těmi jsou např.:

- **Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí**, ve znění pozdějších předpisů
- **Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů**, ve znění pozdějších předpisů
- **Vyhláška č. 438/2006 Sb.**, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních

C) Dokumenty, které upravují základní lidská práva jsou vždy nadřazeny všem ostatním právním dokumentům. V oblasti ochrany migrujících osob patří jejich dodržování mezi hlavní hybatele tvorby národních i mezinárodních právních aktů. Sem řadíme:

- **Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod**
- **Sdělení č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte**

D) Dále jsou to samozřejmě i specifická ustanovení obecně a široce platných právních norem, jakými jsou např.:

- **Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník**
- **Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád**, ve znění pozdějších předpisů
- **Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní**, ve znění pozdějších předpisů
- **Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře**, ve znění pozdějších předpisů

Výčet není konečný, bylo by možné jmenovat množství dalších právních předpisů a norem týkajících se např. školství, zdravotní péče, pojištění, pracovně-právních vztahů apod.

2.1 Charakteristika zákona o azylu

Vzhledem k tématu práce je jedním z nejdůležitějších zákonů Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky ve znění pozdějších

předpisů (dále jen azylový zákon, případně zákon o azylu). Proto zde velice stručně popíši základní charakteristiku zákona a obsah, který upravuje.

Zákon o azylu plně respektuje mezinárodní závazky, zejména Ženevskou úmluvu a evropské azylové acquis. Jako právní norma v sobě zákon o azylu zahrnuje jak ustanovení hmotněprávní, tak i procesněprávní. V rámci procesní části ovšem obsahuje jen nezbytné odchylky od správního řádu, a tak i pro řízení o udělení mezinárodní ochrany platí podpůrně správní řád. Jak již bylo zmíněno výše, úprava některých otázek souvisejících s problematikou žadatelů o mezinárodní ochranu, azylantů a osob s doplňkovou ochranou je obsažena i v dalších právních normách, např. ve školském zákoně, v sociálních předpisech, ve zdravotnických normách apod.

Azylový zákon upravuje oblast mezinárodní ochrany, tj. zejména vymezuje základní pojmy – podání žádosti o udělení mezinárodní ochrany, žadatel o udělení mezinárodní ochrany, azylant, osoba požívající doplňkové ochrany, pojem pronásledování atd.

Dále pak vymezuje formy mezinárodní ochrany (azyl a doplňkovou ochranu), její druhy (azyl dle § 12, azyl za účelem sloučení rodiny a humanitární azyl, doplňkovou ochranu dle § 14a a doplňkovou ochranu za účelem sloučení rodiny) a podmínky jejího získání a důvody pro odnětí či zánik uvedených forem mezinárodní ochrany.

Reguluje možnost zajištění žadatelů o udělení mezinárodní ochrany, upravuje přijímací podmínky pro žadatele o udělení mezinárodní ochrany a osoby strpěné na území a pobytové podmínky azylantů a osob s udělenou doplňkovou ochranou, tj. zejména jejich práva a povinnosti spojené s pobytem na území ČR, jejich postavením v rámci sociálního či zdravotního systému, úpravou pobytu v azylových zařízeních (ta provozuje Správa uprchlických zařízení Ministerstva vnitra, která je praktickým realizátorem části migrační a integrační politiky státu), možnost získání finančních příspěvků atd.

Obsahuje rovněž úpravu a právní základ pro vydávání dokladů žadatelům o udělení mezinárodní ochrany, osobám strpěným na území, azylantům a osobám požívajícím doplňkové ochrany.

A v neposlední řadě definuje v obecných rysech státní integrační program, kompetence orgánů státu působících v oblasti mezinárodní ochrany a azylová zařízení.

Nezletilí bez doprovodu jsou specifikováni přímo v zákoně o azylu, který v hlavě 1., §2, odst. 1, písmeno h) definuje NBD, tak, jak je zmíněno v terminologickém vymezení. Dále se o NBD zmiňuje v písmenu i), kdy nezletilým bez doprovodu přiznává postavení zranitelné osoby. Tím

má zákonodárce na mysli to, že NBD, ale i jiné, v zákoně výslovně jmenované osoby, používají vyšší ochrany a jsou jim přiznány některé výhody, které nejsou přiznány dospělým.

Tyto výhody jsou převážně pobytového charakteru. Například není možné nezletilému bez doprovodu zamítnout žádost o azyl, jako zjevně nedůvodnou a dětem do patnácti let věku se automaticky přiděluje trvalý pobyt na neomezenou dobu. Ten se po dosažení 15 let mění na trvalý pobyt do 18 let. Poté již NBD prochází stejným řízením, jako příchozí plnoletý migrant. Na tyto skutečnosti pak navazují i další, jako je právo na vzdělání, plné zaopatření v zařízení ústavní výchovy apod.

3 Sociálně-právní vymezení tématu

Vzhledem ke všem zmíněným okolnostem a k faktu, že kategorie nezletilých bez doprovodu je obecně považována za zvlášť zranitelnou skupinu migrantů a také český zákon o azylu je řadí mezi zranitelné osoby, je důležitá jejich sociálně-právní ochrana a podpora v širokém spektru. Součástí takové ochrany by podle Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR, 2009) mělo být i vzdělávání a integrace nezletilých bez doprovodu do společnosti země, do které přišli.

Jedním ze základních stavebních kamenů ochrany všech obyvatel země, cizince nevyjímaje, je sociálně-právní systém. V rámci něho je nabídnuta tzv. „pomocná ruka“ ze strany státu v situacích, které nejsou pro jedince jednoduché a se kterými si často neumí sám poradit. Nově přichozí migrant, který zde nemá svou základní sociální záchranou síť by měl být seznámen s možnostmi, které tento systém nabízí a v první řadě také s tím, že vůbec podobná možnost existuje.

Ustanovení upravující ochranu cizinců a konkrétně NBD opět nejsou sjednocena v jednom právním předpise. Vztahuje se na ně několik legislativních norem, jejichž uplatnění je většinou závislé na jeho pobytovém statusu.

Z praxe ZDC vyplývá, že klienti opouští Zařízení buď s přiznaným trvalým pobytem nebo jako žadatelé o azyl, případně jeho držitelé. V posledních letech jsou žadatelé o azyl v menšině a většina klientů opouští ZDC s postavením cizince s přiznaným trvalým pobytem. To jim po dosažení plnoletosti a případně opuštění ústavní výchovy poskytuje možnost využívat stejný podpůrný systém jako občanům České republiky (Česko, 1995).

Významný rozdíl mezi příjemci podpory ze strany českých občanů a klientů ZDC je převážně v tom, že klienti ZDC často přicházejí ze zemí, kde podobný systém buď vůbec neexistuje, nebo není funkční. Mnohem častěji jsou zvyklí využívat podporu v rámci širší rodiny, k čemu jsou vedeni i na bázi kulturních zvyklostí. Tato možnost je jim po příchodu do ČR ve většině případů odepřena. Naopak o systému státní podpory mají jen povrchní nebo žádné povědomí. Zde narážíme také na negativa ústavní výchovy, o kterých se zmiňuji v další kapitole. Přes všechny snahy pracovníků v systému ústavní výchovy je pro klienty, pocházející z velice odlišného sociokulturního prostředí, obtížné obsáhnout všechny možnosti, naučit se je používat nebo je vůbec využít v případě potřeby.

Přehledně jsou možnosti čerpání dávek uvedeny např. na webových stránkách poskytující zaměstnání pro cizince v ČR (např. na stránkách MPSV ČR nebo Úřadu práce ČR). Pro naše

potřeby se spokojíme se dvěma skupinami dávek, které mohou být v případě NBD nejfrekventovanější. Těmi jsou dávky státní sociální podpory a dávky v hmotné nouzi.

1. Dávky státní sociální podpory:

- přídavek na dítě
- rodičovský příspěvek
- porodné
- úmrtné
- příspěvek na bydlení

Čerpat výše uvedené dávky mají podle zákona nárok mimo jiné cizinci s trvalým pobytem v ČR, nezletilí cizinci, jimž byla na území ČR poskytnuta náhradní rodinná péče a cizinec, jemuž byla poskytnuta doplňková ochrana. Není zde zmíněn žadatel o azyl, ani držitel azylu. Ti podle legislativy na dávky státní sociální podpory nárok nemají (IRS CZECH, ©2023).

V situaci, kdy si jedinec není schopen zajistit prostředky pro zajištění alespoň základních potřeb, poskytuje stát tzv. dávky v hmotné nouzi.

2. Dávky v hmotné nouzi:

- příspěvek na živobytí
- doplatek na bydlení
- mimořádná okamžitá pomoc

V případě těchto dávek se okruh příjemců rozšiřuje také o osoby, jimž byl přiznán azyl nebo také o osoby s dlouhodobým pobytem, přispívající evropskému společenství (IRS CZECH, ©2023).

Dle Ministerstva práce a sociálních věcí mají na dávky nárok mimo jiné cizinci s trvalým pobytem, kteří zde mají bydliště. Další osoby v případě, že v ČR pobývají déle než 365 dní. V případě žadatelů o azyl je situace poněkud odlišná. Například se do limitu 365 dní nezapočítává doba pobytu žadatelů o azyl v azylovém zařízení zřizovaném Ministerstvem vnitra ČR. Tím se prodlužuje i doba, po kterou tyto osoby nemohou na dávky dosáhnout, což je značně frustrující hlavně ve chvíli, kdy se musí postarat o další členy rodiny (Ministerstvo práce a sociálních věcí, ©2024).

Podobná omezení platí také pro zařazení na pracovní trh, cizinec s trvalým pobytem, i pokud např. žádá o jeho prodloužení, má stále plný přístup na český pracovní trh. Jinou otázkou je praxe, kdy zaměstnavatelé bez platného povolení mají takového člověka strach zaměstnat. Žadatel o azyl nemá povolen vstup na český pracovní trh celých 6 měsíců od podání žádosti

o udělení azylu. Toto ustanovení bylo zkráceno v roce 2015, před novelou azylového zákona, reagující na aktuální vývoj v ČR i celé Evropské unii, byla doba omezující vstup na pracovní trh celých 12 měsíců (Česko, 1999).

Kromě dávek poskytující finanční pomoc je nabídka jak státních institucí, tak nestátních organizací již poměrně bohatá. Z širokého množství nabízených sociálních služeb jsou pro klienty opouštějící ZDC relevantní hlavně tyto služby:

- ubytování v domech na půl cesty
- ubytování v azylových domech
- ubytování v noclehárnách
- registrace a podpora v hledání zaměstnání na Úřadu práce
- právní poradenství
- tlumočnické služby
- zdravotnické služby

(Interní dokumentace, 2024)

4 Ústavní výchova

V kontextu této práce je důležité zmínit téma ústavní výchovy. Všichni respondenti mého výzkumu byli umístěni v Zařízení pro děti-cizince, diagnostický ústav, středisko výchovné péče a základní škola, které zřizuje přímo MŠMT.

Ústavní výchovu je možné uložit na základě rozhodnutí soudu, tento postup definuje zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, konkrétně jeho paragrafy 971–975. Vzhledem k závažnosti celého institutu na jedince, je jeho legislativní vymezení provedeno samostatným zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Jeho procesní úpravu a další detaily řeší zejména vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

O umístění dítěte do ústavní výchovy může rozhodnout vždy jen soud. Ten je také jedinou institucí, která naopak může ústavní výchovu zrušit. Soudy v ČR mohou nařídit ústavní výchovu nebo uložit ochrannou výchovu. Ta je poskytována v různých typech zařízení pro jejich výkon, o kterých se zmíním dále v textu. V případě potřeby rychlého nebo neodkladného zásahu, může opět pouze soud nařídit tzv. předběžné opatření, kterým se dítě umístí do zařízení pro ústavní výchovu bezodkladně. V takovém případě však běží zákonem stanovená lhůta, ve které musí soud rozhodnout o setrvání dítěte v ústavní výchově nebo učinit jiné rozhodnutí, např. návrat nezletilého k biologické rodině.

Stát zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, uloženou ochrannou výchovu nebo s nařízeným předběžným opatřením v systému školských zařízení k tomu určených. Podle zákona č. 109/2002, o ústavní výchově to jsou:

- 1) diagnostický ústav
- 2) dětský domov
- 3) dětský domov se školou
- 4) výchovný ústav

Ve všech těchto zařízeních mohou být umístěny také děti bez české státní příslušnosti. Pokud je do takového zařízení umístěno více dětí, které nejsou občany ČR, může pro ně dané zařízení zřídit samostatné oddělení. Dosavadní praxe do roku 2015 byla taková, že se děti bez české státní příslušnosti předběžným opatřením umisťovaly rovnou do ZDC, které je jako jediné v České republice specializované na práci s dětmi s cizí státní příslušností. Po roce 2015 se

možnosti umístění takových dětí, tedy i NBD, rozšířily o nově zřízená oddělení pro cizince při VÚ Klíčov, VÚ Višňové a DDŠ Sedlec-Prčice. Tyto skupiny zůstávají pod metodickým vedením ZDC a klienti odtud byli, pokud to bylo z kapacitních důvodů možné, průběžně přesouváni do ZDC (Interní dokumentace, 2024). O provozu ZDC se zmiňuji v následujících kapitolách.

V tuto chvíli raději ještě připomenu, že svou práci směřuji mezi roky 2015–2021, které nebyly ovlivněny tzv. ukrajinskou migrační krizí. Vlna ukrajinských uprchlíků celý proces značně ovlivnila a přinesla některé postupy, které se mohou lišit od těch, které zde popisuji.

4.1 Dopady ústavní výchovy

Dopady ústavní výchovy na vývoj a začlenění do společnosti lidí, kteří jí prošli, jsou studovány již několik desítek let. Ačkoliv je nesporné, že v některých případech je ústavní výchova nejlepším řešením v životě mladého člověka, a tato pozitiva můžeme spatřovat i v péči o NBD, je důležité hovořit také o možných úskalích. Ústavní výchova může v kombinaci s kulturními rozdíly úspěšnou integraci NBD ovlivňovat i negativně.

Je prokázáno, že ústavní výchova má významný vliv na všechny oblasti vývoje jedince. Jedná se jak o stránku somatickou, tak o vliv na psychiku, utváření vztahů, ale i na úspěšné začlenění do společnosti. Podle některých výzkumů jsou děti umístěné alespoň na rok do ústavní výchovy fyzicky menší i lehčí, ve škole méně úspěšné, častěji trpí psychickými potížemi až psychiatrickými onemocněními, častěji prokazují závislost na návykových látkách, hůře se adaptují na většinovou společnost, vyskytuje se mezi nimi vyšší nezaměstnanost a problémy s udržení stabilního bydlení (Ptáček, 2014).

Níže uvádím tři zjištění, která v kontextu mé práce dokreslují situaci NBD umístěných do zařízení ústavní výchovy.

- *Starší informanti upozorňovali na to, že materiální zázemí nebylo příliš kvalitní, naopak mladší informanti hodnotili zázemí jako velmi kvalitní až nadstandardní.*
- *Trávení času pouze ve dvojici s dospělou osobou bylo hlavním přínosem zdůrazňovaným informanty, kteří přešli z ústavní výchovy do pěstounských nebo adoptivních rodin, eventuálně navštěvovali hostitelské rodiny.*

- *Nepřipravenost na reálný život a omezená sociální opora vedla u podstatné části informantů k určitým životním komplikacím, ať již v oblasti vztahové (např. násilí ve vztazích), tak v oblasti pracovní a obecně materiální.*

(Ptáček, 2014, str. 49)

Již samotné umístění dítěte do ústavní výchovy je traumatizující zážitek. V případě NBD přidejme často velice náročnou cestu (trvajících často v řádu měsíců či let) z jejich domoviny do Evropy. Opakovaná zadržení ozbrojenými složkami, traumatizující zážitky z různých záchytných táborů, nedostatek základních potravin nebo oblečení. Velká část z nich také zažila situace spojené s různými ozbrojenými nebo válečnými konflikty. Vedle těchto vnějších vlivů, musíme pracovat také s významnými rozdíly v kulturních zvyklostech země původu a České republiky. A pro většinu z příchozích také se silně traumatizujícím oddělením od rodiny, která zůstává v zemi původu, případně o kterou přišli. Získaná data mezi násilně vysídlenými skupinami lidí po celém světě ukazují, že uprchlické populace jsou psychickými poruchami poznamenány násobně více, než je ve většinové populaci běžné.

„Výzkum v rámci nových vědeckých oborů ukázal, že trauma vyvolává skutečné fyziologické změny, včetně přenastavení poplašného systému v mozku, který rozlišuje podstatné informace od nepodstatných. Nyní víme, že trauma ohrožuje oblast mozku zodpovědnou za fyzický pocit toho, že jsme naživu, ztělesněné vnímání. Tyto změny vysvětlují, proč jsou traumatizované osoby nadměrně ostražitě vůči hrozbám na úkor spontánního zapojení se do každodenního života“ (van der Kolk, 2021, str. 11).

Ačkoliv většina z klientů ZDC neprošla ústavní výchovou v raném věku, někteří byli přijati ve věku 14 nebo 15 let, kdy je vliv výchovy na formování osobnosti stále silný. V některých aspektech bych si dovolil říct, že významný. Mezi ně můžeme zařadit např. školní docházku, vztahy, sexuální výchovu, fungování státu a státního systému, získávání finančních prostředků atd. Tyto oblasti jsou pokryty běžnou výchovně-pedagogickou prací zaměstnanců ZDC. Podle uznávaných autorů se jedná o tzv. hospitalismus, tedy *„stav dobré adaptace na umělé ústavní podmínky, doprovázený snižující se schopností adaptace na neústavní civilní život“* (Matoušek, 1999, str. 118). Před odchodem ze Zařízení navíc probíhá přípravný proces zaměřený na opuštění ústavní výchovy. Takový proces, resp. dokument, by mělo mít zpracované každé podobné zařízení. O programu podpory klientů při odchodu ze ZDC se zmíním v praktické části práce. Dokument týkající se podpory klientů pro samostatný život je uveden v příloze.

5 Integrace

Úspěšná integrace cizince do majoritní společnosti je jedním ze základních požadavků na spokojený život v cílové zemi. Tomu přispívá mnoho faktorů, některé z nich jsou snáze popsatelné a realizovatelné, další mají spíše subjektivní charakter a jejich popis, hodnocení a komparace jsou náročné.

Integraci je označován proces zapojování cizinců do společnosti přijímající země, skládající se ze vzájemně se prolínajících a ovlivňujících faktorů. Je multidimenzionální a dynamický, přes jeho komplexitu a jistou individualizovanost jej můžeme kvantitativně i kvalitativně popsat.

V České republice je možné se od roku 2022 řídit metodikou zpracovanou Ministerstvem vnitra, resp. Správou uprchlických zařízení MV ČR, která popisuje potřeby migrantů pobývajících primárně v zařízeních MV ČR a čerpajících státní integrační podporu. Lze ji však, dle slov autorů (MVČR, ©2022), aplikovat na širší skupinu migrantů, pobývajících v ČR v jiných zařízeních nebo jinou formou a čerpající odlišné služby.

Z analýzy integračních potřeb, stejně jako z nastavení služeb státního integračního programu vyplývá, že mezi hlavní faktory podporující úspěšnou integraci patří: práce, bydlení, zdravotní a sociální péče, kultura a volný čas či sociální kontakty. Dokumenty Člověka v tísní, CIC, OPU apod. zase udávají faktory, které úspěšné integraci napomáhají. Tyto faktory se s analýzou potřeb MV ČR prolínají. Mezi důležitými faktory ovlivňujícími a zajišťujícími to, co migranti od pobytu v hostitelské zemi potřebují, jsou znalost jazyka hostitelské země a úroveň vzdělání, a s nimi související možnost zapojení na pracovní trh. Zapojení na pracovní trh však může být velice komplikované. Např. Rákoczyová (2009, str. 206) uvádí, že „*zvláště obtížným se ukázalo být získání prvního zaměstnání v ČR, a to i pro ty respondenty, kteří dokončili svoje vzdělání v České republice a ovládají český jazyk.*”

Neméně důležitou roli hraje také vytvoření stabilní sociální sítě. Ta pro NBD vytváří základní oporu po opuštění ústavní výchovy, vzhledem k absenci rodinných vazeb v zemi. Logger (2008) uvádí, že kvalitní sociální zázemí je zejména pro cizince žijící v cizí zemi, potažmo kultuře, základní podmínkou pro vyrovnání se s každodenním životem. Významná je také pro úroveň vnímání stresu, kterou přátelské vazby snižují, a kontakt v rámci sociální sítě stresovým situacím předchází.

Prívratský (2009, 2010) zdůrazňuje několik klíčových principů a doporučení pro úspěšnou integraci. Jsou jimi komplexní a individuální přístup, kdy se systematické a komplexní řešení

koordinované napříč sektory i poskytovateli prolíná s individuálními potřebami a možnostmi každého jednotlivého člověka. Vytváří se personalizované plány a postupy. Dalším prvkem, který zapadá do již zmíněného komplexního přístupu je role obcí a regionů, potažmo komunit a místních organizací. Participace cizinců, na kterou navazuje oblast odstraňování překážek a mezikulturní dialog. Podpora mezikulturního dialogu a porozumění mezi cizinci a většinovou společností je zásadní. To může zahrnovat pořádání kulturních akcí, workshopů a dalších aktivit, které podporují vzájemné poznání a respekt. I tyto aktivity pomáhají odstraňovat různé překážky, které cizincům brání v plném zapojení do společnosti. To zahrnuje boj proti diskriminaci, zajištění přístupu ke kvalitnímu vzdělání a práci, a poskytování jazykových kurzů a sociálního poradenství. Jako poslední zmíním participaci cizinců, kterou však Přívratský nevnímá pouze jako aktivní zapojení samotných cizinců do procesu integrace. Přívratský zdůrazňuje význam participativních přístupů, kde cizinci mají možnost vyjádřit své potřeby a přispět k tvorbě politik a programů. Také ale zdůrazňuje, že cílem integrace je „*vznik vzájemného vztahu mezi cizinci, jejich komunitami, občanskou společností a hostitelským státem. A osobně jsem přesvědčen, že větší díl práce, motivace a úsilí leží na straně cizince. Na jeho postojích, pili, vstřícnosti, přátelství a snaze začlenit se do nové společnosti nesmírně záleží.*” A pokračuje „*mnoho cizinců chápe proces integrace jako jednosměrnou ulici, kde nejdůležitější je sociální systém hostitelské země, vstřícnost úřadů, zaměstnavatele, sousedů (to vše je důležité), ale na vlastní vklad často zapomínají. Cizinec, migrant, uprchlík je vyslancem své země v novém domově*” (Přívratský, 2010, str. 198).

Neméně důležitým faktorem, který je možná v široké politické diskuzi opomíjen, je identita a příslušnost příchozích. Bittnerová et al. (2005) popisuje, jak migranti vnímají svou identitu a jakým způsobem se snaží začlenit do nové společnosti, aniž by ztratili své kulturní kořeny. Diskutuje se o tom, jak se mění identita jedince při přesunu z jedné země do druhé a jaké faktory ovlivňují pocit příslušnosti. Jak se vyrovnávají s kulturními rozdíly a jaké mohou tyto rozdíly představovat překážky pro úspěšnou integraci. Zde zdůrazňuje význam mezikulturního dialogu a vzájemného porozumění mezi obyvateli přijímací země i nově příchozích. Důležitým prvkem, který kolektiv autorů spolu s Moravcovou zmiňuje, je také rodina, která má významný vliv na motivaci a ukotvení jedince v nové zemi. A samozřejmě má vliv také na ekonomickou stránku integrace, což autoři identifikují jako jedno z hlavních témat pro vyřešení. Problémy a výzvy spojené s hledáním zaměstnání, uznáváním kvalifikací a přístupem k ekonomickým příležitostem jsou i tématem této práce.

Česká republika na všechny tyto výzvy reaguje nejen realizací podpory integrace migrantů, ale také vytvořením strategických dokumentů a středně i dlouhodobých plánů. Jedním z těchto dokumentů je Strategie migrační politiky ČR. Strategie tvrdí, že *„integrace je důležitá především pro sociální soudržnost a ekonomický rozvoj země. Tento proces je oboustranný a přináší pozitiva jak pro cizince, tak pro domácí obyvatelstvo“* (MVČR, ©2023). Na Strategii pak navazuje Koncepce integrace, která je zpracovávána a stanovuje úkoly každoročně od roku 2000. Koncepce integrace cizinců – Ve vzájemném respektu stanovuje pro rok 2023 pět klíčových oblastí integrace cizinců, kterými jsou *„znalost českého jazyka, ekonomická a sociální soběstačnost, sociokulturní orientace ve společnosti, vztahy mezi komunitami a princip postupného nabývání práv cizinců v návaznosti na postupné získávání vyšších pobytových statusů na území České republiky“* (MVČR, ©2023).

6 Situace v zahraničí

Problematika migrace se pochopitelně netýká jen České republiky, ale celé Evropy, zejména Evropské unie. Podle dat z října roku 2023 žije v Evropské unii 38 milionů lidí, kteří se narodili mimo státy EU. Tento počet činí přibližně 8,5 procenta všech obyvatel EU (Evropská komise, ©2023). Mezi státy, které se s uprchlíky potýkají nejvíce, patří z evropských zemí např. Německo nebo Itálie. Jaký systém práce s migranty v těchto státech funguje? Jakou formu pomoci poskytují NBD? Jak se jim daří zapracovávat je na trh práce? Odpovědi na tyto otázky nás velice zajímají z hlediska inspirace a ponaučení pro Českou republiku.

6.1 Itálie

V Itálii neexistuje centralizovaný systém péče o NBD. Ačkoli je prakticky nemožné dohledat přesná čísla, je jasné, že počet uprchlíků, kteří směřují do Itálie je výrazně vyšší než jejich počet v České republice. Stejně jako v dalších zemích Evropské unie i v Itálii musí být každý cizinec nejprve ztotožněn. K tomu slouží tzv. Centra nejprvnějšího přijetí (tzv. centra 1. stupně), v nichž dochází k podrobné registraci všech zadržených a umístěných osob, včetně sejmutí biometrických údajů a realizace zkoušky věku.

Nejdůležitější dokument v souvislosti s NBD je zákon 47/2017, který vstoupil v platnost 26. 4. 2017. Tímto zákonem byla výrazně posílena práva NBD v Itálii. Nejdůležitějšími body tohoto zákona jsou:

- Zákaz nedobrovolného navracení NBD do země původu, a to ani v případě spáchané trestné činnosti na území hostitelské země
- U NBD se nerozlišují důvody migrace, tedy, zda dítě přichází do hostitelské země z důvodů ekonomických či azylových
- Stát poskytuje ochranu všem NBD až do 18 let, vyžaduje-li to však zájem dítěte, pak až do 21 let
- Každý NBD má právo na okamžitou zdravotní péči, a to i v případě, že nemá žádný doklad totožnosti
- Každý NBD má právo na nástup do školy, a to i v případě, že nemá žádný doklad totožnosti
- Každý NBD má právo na bezplatného advokáta, a to i v případě, že nemá žádný doklad totožnosti

- Každý NBD má právo na dobrovolnou repatriaci do země původu. Musí být však dostatečně ověřena bezpečnostní situace rodiny, aby dítě návratem vystaveno ohrožení.

(Itálie, ©2017)

V Itálii se chce usadit přibližně 40 procent příchozích migrantů. Tito lidé sem přicházejí ze dvou nejčastějších důvodů – ekonomické zaopatření nebo záchrana života.

Narozdíl od České republiky má Itálie povinnost povolávat vojáky. Ti mají za úkol např. zachraňovat uprchlíky na moři. Ti se totiž potýkají s nelidskými podmínkami a velmi často také s život ohrožujícími situacemi.

Přijímání uprchlíků ku příkladu v Římě je poměrně podobné postupům, které se uplatňují v České republice. V momentě, kdy policie zadrží nezletilého bez doprovodu, je povinna kontaktovat příslušné přijímací centrum, kde může daný jedinec setrvat maximálně 7 dní. Základním úkolem těchto center je poskytnout nezletilým pocit bezpečí, a zároveň kontakt se svými vrstevníky i sociálními pracovníky (ZDC, ©2016).

Dalším důležitým zařízením je Centrum první intervence pro nezletilé zajišťované organizací Caritas, kam se tito nezletilí následně umísťují. Cílem tohoto zařízení je překonání nouzové fáze před umístěním klientů do komunity nebo před sloučením s rodinou. Důležitým faktorem tohoto centra je také podpora samostatnosti po dosažení zletilosti.

Největší důraz se hned po příchodu do Centra první intervence klade na výuku italského jazyka. Pedagogové dokáží poměrně rychle rozpoznat úroveň dosavadního vzdělání daného klienta. Kvalita vzdělávání je v každé zemi různá, a tím pádem jsou velice rozdílné i vědomosti jednotlivých klientů. Poměrně častým problémem je také analfabetismus. Nejedná se zpravidla jen o to, že daný jedinec neumí číst a psát, problém bývá mnohem rozsáhlejší. Jsou s tím totiž spojené i určité sociální dovednosti, které mnohým dětem chybí, a tak je pro ně velice náročné zapojení se do kolektivu a následné fungování v něm (ZDC, 2016).

Na centrum první intervence navazují instituce, které zajišťují dlouhodobé pobyty pro NBD. Těmi jsou např. Nadace Protettorato di San Giuseppe nebo Borgo Ragazi Don Bosco.

6.1.1 Nadace Protettorato di San Giuseppe

Nadace sídlí na Via Nomentana, což je krásná, zelená a klidná část Říma. V roce 1978 byl tento spolek uznán jako veřejná instituce podpory a charity. V roce 2003 se z něj stala

soukromoprávní nadace. V současnosti je jednou z nejstarších soukromých neziskových institucí v italském hlavním městě. Pomáhá především dětem a dospívajícím. Navazuje spolupráce se školami, neziskovými organizacemi a dalšími veřejnými institucemi.

Protettorato di San Giuseppe spravuje čtyři rodinné domy pro děti a dospívající, a k tomu ještě komunitu pro sedm matek s dětmi. Všichni, kteří pod tuto nadací bydlí, mají zajištěné stravování, oblečení, podmínky pro správnou hygienu, lékařskou péči i nějakou formu vzdělávání. Nadace se snaží podporovat projekty zaměstnanosti, přičemž jde především o snadnější hledání práce a sociální integraci mládeže.

(La Fondazione Protettorato San Giuseppe, ©2023)

6.1.2 Borgo Ragazi Don Bosco

Vzdělávacím vzorem v tomto centru je Don Bosco se svým preventivním systémem, který byl postaven na třech pilířích, těmi jsou rozum, laskavost a náboženství.

Tato instituce se řídí těmito vytyčenými úkoly:

- přivítat – přijmout každého (bez ohledu jakého je vyznání, z jakého prostředí a kultury pochází), kdo potřebuje pomoc a podporu při vzdělání
- navrhnout, naplánovat „vzdělávací cestu“, pomoc při profesní orientaci
- pomoc při zvládnutí špatné ekonomické situace
- pomoc se začleněním do společnosti
- spoluzodpovědnost obcí, aby se podílely na výchově dětí v nesnázích
- propojení rodiny, školy, institucí a firem v péči o tyto děti a mládež

Tato instituce zajišťuje různé druhy služeb, např.: chráněné bydlení, denní péče, rodinná pomoc či pěstounská péče.

(Il Borgo Ragazzi don Bosco, ©2021)

6.1.3 CPIA – provinční centra pro vzdělávání dospělých

CPIA jsou struktury ministerstva školství, které zajišťují vzdělávání pro dospělé i mládež. Jejich hlavním cílem je poskytnout možnost získat osvědčení o vzdělání nebo titul. Hlavní budova CPIA se nachází v Corso Vittorio Emanuele v Římě.

Podpora zaměstnání, nabídka školení a vzdělávání je realizována v následujícími způsoby:

- Perla (účast v jedné ze vzdělávacích středisek na získání předpokladů pro trh práce)
- FSE školení (intenzivní přípravné kursy)
- doprovod do zaměstnání
- podpora setrvání v zaměstnání
- profesionální rekvalifikace
- podpora učňovského vzdělávání

Jednou z možných cest, která přibližuje mladé lidi k pracovnímu zařazení, je skrze střediska odborné přípravy, kde se pracuje na získávání a rozvíjení předpokladů pro danou konkrétní práci. V dílnách, kde se studenti účastní vzdělávání v malých skupinách podle individuálních vzdělávacích plánů, probíhá několik workshopů a kurzů, jejichž cílem je získání a upevnění praktických dovedností. V rámci praktické výuky se studenti účastní také stáží u firem i soukromých podnikatelů.

Hlavním cílem je zapojení mladého člověka do pracovního prostředí, osvojení si pracovních návyků a převzetí odpovědnosti za sebe a svůj další osud. Vzdělávání je řízeno profesionálním pedagogem, který navrhuje skupině teoreticko-praktickou realizaci konkrétní práce a přizpůsobuje ji individuálně každému studentovi.

(1° Centro Provinciale per l'Istruzione degli Adulti del Lazio, ©2024)

6.1.4 Další projekty

Zde uvádím další konkrétní příklady italských projektů, které jsou uvedené v příručce UNHCR z neznámého roku.

SiforREF

„V Itálii funguje mezinárodní projekt SiforREF realizovaný městem Bologna prostřednictvím její Veřejné společnosti pro služby lidem (ASP) pro vyvážení rizika marginalizace uprchlíků po přijímací fázi. Projekt podporuje zapojení tvůrců politik, zainteresovaných subjektů, místních institucí a příjemců do integrace uprchlíků. Informace o potřebách v oblasti integrace a lokálních zdrojů se získávají prostřednictvím konzultačních činností (dotazníky, strukturované rozhovory, pracovní skupiny), jichž se účastní i uprchlické a migrantské spolky. Pro zlepšení sítí kontaktů a přístupu uprchlíků k informacím pak ASP organizuje řadu workshopů a tzv. komunitních laboratoří na čtyři různá témata (domov, socializace, práce a posílení soběstačnosti lidí). Pro zachování kontaktu s lidmi a lepší zpřístupnění aktivit byl zřízen e-mailový účet a na speciálním telefonním čísle funguje aplikace WhatsApp. Uprchlíci mohou psát zprávy ve všech jazycích a žádat o informace (např. čas a místo konání komunitních laboratoří). Časový harmonogram činností je uzpůsoben jak uprchlíkům, tak místním obyvatelům.“

Tandem

„V Itálii existuje také projekt sdíleného bydlení nazvaný Tandem a realizovaný organizací CIAC – Centro immigrazione asilo e cooperazione onlus, který propojuje mladé Italy a mladé migranty se statutem mezinárodní ochrany (ve věku mezi 19 a 30 lety) s cílem podpořit mezikulturní vztahy, vzájemnou podporu a autonomii. Projekt Tandem si klade za cíl podpořit uprchlíky v odchodu z přijímacího systému, získání slušného bydlení a informací, jakož i v rozvíjení osobních sítí kontaktů. Pro tento účel poskytuje vyhrazený úřad v uzpůsobené pracovní době finanční podporu na platby za energie a jiné služby spojené s bydlením. Příjemci využívající službu Tandem se také každý měsíc účastní kolektivních i individuálních schůzek. Do správy bytu jsou zapojeni případoví pracovníci a jejich průběžná přítomnost pomáhá zlepšovat vztahy s příjemci služeb i odhalovat možné překážky. Tandem představuje inovativní řešení pro odstraňování překážek, s nimiž se uprchlíci setkávají při hledání vhodného bydlení a budování osobních vztahů v hostitelské zemi.“

Oficiální partnerství s městem

„Vytváření vhodných míst a příležitostí pro konzultace je pro účinnou spolupráci s uprchlíky prvním krokem. V Itálii novelizovalo město Ravenna městský kodex tak, že uznalo „Mezikulturní síť o imigraci“ za oficiálního partnera. Všichni občané jsou zváni, aby se k této síti připojili, zejména pak migranti a uprchlíci. Další strategií města pro zapojení uprchlíků je organizování pracovních skupin a multikulturních kaváren. Tento nástroj využívá k získávání informací o existenci potenciálních překážek. V organizaci pracovních skupin se klade důraz na společný jazyk: všichni účastníci musejí hovořit stejným jazykem nebo alespoň dostatečně plynně nejen pro interakci s moderátory skupiny, ale rovněž mezi sebou. Po společných debatách by měl být rovněž dán prostor pro zodpovídání otázek účastníků, kde jim může být nabídnuto individuální psychologické sezení nebo odborná podpora.“

Diffondere diversita' rafforzare comunita

„V Itálii cílí projekt Diffondere diversita' rafforzare comunita na vytváření pracovních příležitostí pro uprchlíky a žadatele o azyl v zemědělském sektoru a na podporu lokálního rozvoje venkovských oblastí. Projekt zahrnuje dvě města (Losine a Cerveno) a síť biofarem Bio Distretto Valcamonica složenou ze 40 malých podniků. Propaguje jednoduchou, ale účinnou formu sdílení pracovních míst, v rámci něhož dva nebo více podniků sdílí své zdroje a pracovní síly. V praxi to funguje tak, že skupina zaměstnavatelů najímá zemědělské pracovníky za standardních podmínek a služby těchto pracovníků po celý rok sdílí. Toto uspořádání snižuje náklady na práci, vytváří nové pracovní příležitosti a podporuje zaměstnávání v zemědělství za spravedlivých pracovních podmínek. Kromě toho se zemědělské podniky stávají součástí sítě, která může zúčastněným podnikům skýtat různé výhody. Rovněž se při realizaci tohoto opatření předpokládá aktivní role přijímající společnosti. Přímé zapojení dobrovolných sdružení malých zemědělských podniků spolupracujících ve vzájemné podpoře a mladých farmářů a jejich rodin představuje aktivní podporu migrantů v jejich procesu integrace.“

(UNHCR, nedatováno)

6.1.5 Shrnutí

Italské postupy a práce s nezletilými cizinci jsou v prvních krocích podobné těm, které se uplatňují v České republice. Rozdíl je však v tom, že Itálie nemá žádný centralizovaný systém péče o tyto lidi. Ti jsou tedy umístováni do jednotlivých center, která na sebe však velmi pěkně navazují a vždy poskytují danému jedinci smysluplnou cestu k začlenění do italské

společnosti, přičemž je kladen důraz na individualitu každého z nich. NBD mají velké množství možností, jak se naplno zařadit do italské společnosti. V tom jim pomáhají především aktivity různých nadací, spolků a organizací, ale také italského státu. Jako příklad mohou posloužit výše zmíněné programy. To, že se v Itálii daří zapojovat migranty na trh práce není náhoda. Velmi úzce to totiž souvisí s prací s nimi v oblasti vzdělávání, kterému je věnována velká pozornost a priorita. Díky kvalitnímu vzdělávání a programům sloužícím k zapojení na trh práce jsou tito lidé schopni velmi dobré a plnohodnotné integrace do italské společnosti. K tomu slouží nejen dobře organizované kurzy a workshopy, ale i projekty zaměstnanosti v nejrůznějších odvětvích.

6.2 Německo

V Německu je péče o NBD v rukou jednotlivých spolkových zemí, proto není orientace v dané oblasti snadná. Přesto je možné na základě národních zákonů a programů popsat situaci v Německu v obecné rovině.

Podle informací, které poskytují hlavní úřady zabývající se integrací NBD (Jugendamt, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge) je možné konstatovat, že německá legislativa pojímá termín NBD širěji, ačkoliv v praxi je souhrn osob, které jsou jako NBD považováni v ČR a v Německu stejný, německá definice přesněji specifikuje jednotlivé okruhy. Jedná se o osobu mladší 18 let, která se nachází na území Německa bez doprovodu dospělé osoby, která je za ni zodpovědná. Může se jednat o uprchlíky, migranty, oběti obchodu s lidmi nebo děti, které se odloučily od svých rodin (BAMF, ©2024).

6.2.1 Jugendamt

NBD v Německu mají stejná práva jako ostatní děti, mají nárok na ochranu právní i sociální, mají právo na zdravotní péči i přístup ke vzdělání. Stejně jako v ČR mají podle mezinárodních úmluv právo na ochranu před zneužíváním, vykořisťováním apod. Nezletilí bez doprovodu mají na starost tzv. soudy a úřady pro mládež Jugendamt. Každý nezletilý bez doprovodu má jmenovaného opatrovníka, který pečuje o jeho blaho, zdraví, ochranu a vzdělání. Je garantem toho, že se každému NBD dostane jeho práv a budou mu poskytnuty všechny služby, které mohou získat. Tyto služby zahrnují ubytování, vzdělání či psychickou a sociální podporu

Zmíněný Jugendamt je zodpovědný za ochranu dětí a mládeže. Zajišťuje, aby nezletilí bez doprovodu měli opatrovníka a aby jim byla poskytnuta potřebná pomoc a podpora. Spadá pod oblast sociálních služeb a existuje v každém městě a okrese. Jugendamt má širokou škálu kompetencí. Jugendamt může zasáhnout, pokud se domnívá, že je dítě v ohrožení. Může

například nařídit dohled nad dítětem nebo odebrat dítě rodičům. Zároveň nabízí poradenství a podporu rodinám s dětmi. Může například poskytnout finanční pomoc, pomoc s výchovou dětí nebo pomoc s hledáním bydlení. A pro tuto práci nejdůležitější agenda, kterou je péče o NBD, kdy je odpovědný za opatrovnictví nezletilých bez doprovodu a za zajištění toho, aby jim byla poskytnuta potřebná pomoc a podpora (Jugendamt, ©2024; Wikipedia, ©2024).

6.2.2 BAMF

Na federální úrovni je za migrační a uprchlickou politiku, resp. její výkon zodpovědný Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (BAMF), tedy Spolkový úřad pro migraci a uprchlíky. BAMF také poskytuje pomoc a podporu nezletilým bez doprovodu. Mimo jiné zajišťuje ubytování pro nezletilé bez doprovodu v zařízeních pro děti a mládež, jmenuje opatrovníka pro každého nezletilého bez doprovodu, poskytuje nezletilým bez doprovodu finanční pomoc na pokrytí základních potřeb a samozřejmě pomáhá nezletilým bez doprovodu s integrací do německé společnosti. To zahrnuje pomoc s výukou němčiny, hledáním školy a hledáním práce (BAMF, ©2024).

Nezletilí bez doprovodu v Německu jsou nejčastěji ubytováni v ústavních zařízeních pro děti a mládež, dále v asistovaném bydlení nebo v pěstounské péči, případně péči jí podobné (např. oblast Bayern vykazuje pobyt u „vhodné osoby“).

Zde uvádím přehled možností bydlení NBD v Německu:

- a. Domovy pro děti a mládež
 - Pro nezletilé bez doprovodu, kteří potřebují dlouhodobou péči a podporu.
- b. Skupinové domy
 - Pro menší skupiny nezletilých bez doprovodu, kteří potřebují strukturované prostředí a podporu.
- c. Asistované bydlení
 - Nabývá nejčastěji podoby komunitního bydlení s různou potřebou podpory a potřeb. V případě NBD se nepředpokládá nepřetržitá péče, ale častěji ambulantní podpora celého komplexu poskytovaných služeb. Cílem asistovaného bydlení je co nejrychlejší osamostatnění klientů.
- d. Pěstounská/hostitelská péče
 - Pro nezletilé bez doprovodu, kteří by měli prospěch z života v rodině nebo mají v zemi příbuzné.

(Bayerisches Landesamt für Statistik, ©2024; Jugendamt, ©2024; BAMF, ©2024)

Typ ubytování, které je pro nezletilého bez doprovodu nejvhodnější, závisí na jeho individuálních potřebách a okolnostech. Jugendamt je zodpovědný za posouzení potřeb nezletilého a za určení nejvhodnějšího typu ubytování. NBD jsou pak umístováni jak do běžných zařízení, tak do zařízení, které se specializují přímo na péči o nezletilé migranty.

Všechny typy ubytování však plní stejnou úlohu a mají stejný cíl, kterým je poskytnout bezpečné zázemí a podporu NBD v jejich procesu integrace.

6.2.3 Opatrovnictví

Opatrovník pro nezletilého bez doprovodu v Německu je osoba, která je zodpovědná za jeho blaho. Opatrovník má následující úkoly:

- a. Zastupovat nezletilého v právních záležitostech
- b. Zajistit nezletilému základní potřeby (dostatek jídla, oblečení, hygienických potřeb a lékařské péče)
- c. Zajistit nezletilému vzdělání
- d. Podporovat nezletilého v jeho emocionálním a psychickém vývoji
- e. Pomáhat nezletilému s integrací do německé společnosti (naučit se německy a seznámit se s německou kulturou a společností)

(Jugendamt, ©2024)

Opatrovníkem nezletilého bez doprovodu se může stát příbuzný nezletilého, pokud žije v Německu, pěstounská rodina nebo jím může být profesionální opatrovník. Mezi profesionální opatrovníky je nejčastěji možné najít sociální pracovníky, právníky a pedagogy. Jugendamt určí vhodnost opatrovníka pro dané dítě a ten by měl s Jugendamtem úzce spolupracovat. Opatrovníci hrají důležitou roli v životě nezletilých bez doprovodu. Mohou jim poskytnout stabilitu a podporu, kterou potřebují, aby se vyrovnali se svými zkušenostmi a budovali si novou budoucnost. Frekvence kontaktu mezi opatrovníkem a nezletilým bez doprovodu v Německu se liší v závislosti na individuální situaci a potřebách NBD. Četnost takových kontaktů ovlivňuje např. věk NBD, místo bydliště obou aktérů, zažitá traumata, individuální potřeby a míra podpory atd. Obecně ale platí, že opatrovníci by se měli s NBD setkávat pravidelně minimálně jednou za měsíc. Mají NBD dobře poznat a sledovat jeho pokrok. V případě potřeby by měl mít NBD možnost kontaktovat svého opatrovníka kdykoli, když potřebuje pomoc nebo podporu. Kromě osobních setkání mohou opatrovníci komunikovat s NBD také telefonicky, emailem nebo videohovorem (BAMF, ©2024; Jugendamt, ©2024).

6.2.4 Vzdělávání

Jugendamt, tedy úřad pro mládež, je zodpovědný také za posouzení potřeb NBD a za určení nejvhodnější formy vzdělávání. Ty jsou v Německu širší než třeba v České republice. NBD jsou povinni navštěvovat školu do 18 let bez ohledu na jejich pobytový status. Kromě povinného základního, resp. středního vzdělání, nabízí vzdělávací systém další možnosti, kterými jsou:

- a. Berufskolleg – odborná škola, která připravuje studenty na konkrétní povolání
- b. Berufsausbildung – systém duálního vzdělávání, který kombinuje teoretickou výuku ve škole s praktickou výukou v zaměstnání
- c. Weiterbildung – další vzdělávání pro dospělé (NBD, kteří ukončili povinnou školní docházku, se mohou dále vzdělávat, aby si zlepšili své šance na trhu práce.)

(Tangermann, 2018)

Stejně jako v případě ubytování, se některé školy specializují na vzdělávání NBD. Tyto školy obvykle nabízejí navíc také intenzivní výuku němčiny, podporu v integraci formou seznamování s německou kulturou a společností a v neposlední řadě také sociální a emocionální podporu při vyrovnání se s traumatem a stresem.

Vedle toho poskytuje Německo další podporu formou přípravných kurzů, které nabízí některé školy. Jejich účelem je seznámit se s německým školním systémem a naučit se německy. Dalším podpůrným opatřením je tuteurská podpora. Tutoři pomáhají NBD s učením a domácími úkoly. V neposlední řadě je to i podpora psychologická a sociální, kterou můžou poskytovat různé školy napříč vzdělávacím systémem (Tangermann, 2018).

Vzhledem k úzkému propojení vzdělávacího systému, pracovnímu trhu a úspěšnou integrací, se opakují některé iniciativy pro podporu vzdělání i ve sféře začlenění NBD na trh práce. Zároveň nabízí program kariérní podpory Berufsförderung. Ten poskytuje finanční podporu NBD, kteří se chtějí dále vzdělávat nebo se requalifikovat. Podle statistických údajů se úspěšnost začlenění NBD na trh práce v posledních letech zlepšuje. Napomáhají tomu také mimosystémové aktivity a programy, jakými jsou např.:

- a. Jugendliche ohne Grenzen
 - Tento program pomáhá NBD s hledáním učebního místa a s integrací do německé společnosti.
- b. IQ Netzwerk

- Tato síť pomáhá NBD s uznáním jejich kvalifikace a s nalezením práce v Německu.
- c. START
 - Tento program pomáhá NBD s rozvojem dovedností a znalostí, které potřebují pro nalezení práce.

(Graf, 2024)

6.2.5 Shrnutí

Také v Německu je proces integrace NBD primárně rozdělen mezi jednotlivé spolkové země, případně jednotlivá města a regiony. Stejně jako v Itálii je celý proces integrace úzce spjat se vzděláváním a vazbou na pracovní trh. Tento důraz na spojení sociální, pedagogické a psychologické podpory s reálnými možnostmi pracovního trhu je zásadní pro úspěšnou integraci NBD do německé společnosti. Na rozdíl od ČR, která je rozlohou i počtem příchozích na chvostu zasažených zemí, není celý systém centralizován. Přesto zde můžeme nalézt podobné prvky, jako je péče o NBD v systému ústavní výchovy, jejich plná podpora v oblasti sociální i psychického zdraví nebo zapojení do vzdělávacího systému. Tak jako v Itálii je zde však patrná větší provázanost vzdělávání a praxe, která v systému péče o NBD v České republice chybí.

7 Systém péče o NBD v ČR

V České republice je jediným specializovaným zařízením, které se stará o příchozí NBD, Zařízení pro děti-cizince (ZDC). Jak jsem již zmínil výše, existuje určitá spolupráce s několika dalšími ústavy v případě naplnění kapacity, ale jinak se dá říct, že ZDC je výhradním příjemcem nezletilých bez doprovodu na území ČR.

7.1 Zařízení pro děti-cizince

Zařízení pro děti-cizince je státní příspěvková organizace spravovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Sídlí na adrese Radlická 30, 150 00 Praha 5. Založeno bylo v roce 2003 a od té doby několikrát změnilo svůj oficiální název. Ten dnešní zní Zařízení pro děti-cizince, diagnostický ústav, středisko výchovné péče a základní škola. Všechny tyto jednotlivé instituce obsažené v názvu jsou skutečně součástí celého zařízení. Zařízení je koncipováno tak, aby poskytovalo svým klientům maximální péči a pomoc ve všech oblastech života. Klienti tak nemají jen střechu nad hlavou a zajištěnou stravu, ale dostává se jim také sociální pomoci, zdravotní péče, vzdělávání i volnočasových aktivit. Tyto úkoly si mezi sebou rozdělí jednotlivé součásti ZDC, které spolu také samozřejmě úzce spolupracují. Každá z jednotlivých součástí zařízení má svá pravidla, která se musí důsledně dodržovat.

7.1.1 Charakteristika zařízení a jeho jednotlivých součástí

Zařízení je určeno pro nezletilé osoby, které nejsou občany České republiky a splňují podmínky zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Zařízení plní diagnostické, výchovně vzdělávací, terapeutické a sociální úkoly. Účelem ZDC je zajišťovat nezletilým osobám náhradní výchovnou péči na základě předběžného opatření nebo rozhodnutí soudu o ústavní či ochranné výchově. Spolupracuje při tom s rodinou dítěte (pokud je to možné), případně s dalšími orgány a organizacemi jako jsou např. Orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU), META či InBáze. Dětem je v případě potřeby poskytována také tlumočnická služba. V ZDC jsou akceptovány různé kulturní, etnické a náboženské potřeby jednotlivých klientů (ZDC Praha, ©2024).

7.1.2 Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je rozdělen do tří stupňů pobytu a jsou sem přijímány děti buď s nařízenou ústavní výchovou, uloženou ochrannou výchovou, ale nejčastěji zpočátku s nařízeným předběžným opatřením. Prvním ze tří stupňů je diagnostické oddělení, kam jsou umístovány děti, které jsou v zařízení nově a je třeba jim vštípit základní návyky a pravidla. To znamená naučit je, jak to chodí nejen na diagnostickém oddělení, ale i v celém zařízení.

Uprchlíkům, pro které je Česká republika úplně neznámým místem, je třeba se věnovat globálně v kontextu pochopení českého prostředí. Během pobytu na tomto oddělení chodí do školy při ZDC (viz níže). Pobyt na tomto oddělení trvá zpravidla dva měsíce, není-li v průběhu pobytu rozhodnuto jinak. Děti zde mají společný prostor, jakýsi obývací pokoj, kde mohou sledovat televizi, hrát společenské hry, komunikovat spolu a zároveň se při tom učit a navzájem obohacovat. Pokoje jsou na tomto oddělení dvoulůžkové a sociální zařízení společné. Pouze jeden pokoj má vlastní sociální zařízení, do něj jsou obvykle umístovány dívky. Při rozdělování jednotlivých dětí do pokojů je přihlíženo na jejich původ, náboženství a především jazyk, který ovládají, aby si co nejvíce rozuměly a dokázaly si vzájemně pomoci.

7.1.3 Dlouhodobé pobyty

Druhý stupeň pobytu je přechod na oddělení pro klienty s dlouhodobým pobytem. Sem jsou klienti přesunuti po ukončení pobytu na diagnostickém oddělení. Děti, které přišly z cizích zemí, se během poměrně krátkého pobytu na diagnostickém oddělení nestihnou naučit jazyk, a proto se přesunou na toto oddělení, kde mají více času na odstranění jazykové bariéry a přípravu pro úplnou integraci. Během pobytu na tomto oddělení se s dětmi řeší jejich budoucnost v rámci vzdělávání i jejich pobytový status. Děti jsou připravovány na přechod ze školy při ZDC na externí školu. Přechod na externí školu mimo ZDC, kde studují s českými dětmi, je pro děti-cizince klíčovým krokem v integraci a adaptaci na české prostředí. Děti se tu také učí nakládat s volným časem, přičemž jim s výběrem volnočasových aktivit pomáhají pracovníci ZDC. Klienti jsou vedeni maximální samostatnosti, a to jak v rámci pobytu na oddělení, tak při svých aktivitách mimo ZDC. Pobyt na oddělení pro dlouhodobé pobyty trvá obvykle dobu nepřesahující jeden rok.

7.1.4 Studentské oddělení

Po ukončení pobytu na tomto oddělení následuje zpravidla přesun buď do klasického dětského domova, výchovného ústavu (případně jiného návazného zařízení), nebo do třetího stupně diagnostického ústavu při ZDC, kterým je studentské oddělení na Praze 4, Hájích. Na studentské oddělení se mohou přesunout klienti, kteří dokončili základní vzdělání a chodí na střední školu nebo střední odborné učiliště. Těmto studentům je nadále přispíváno na stravné, na nákup oblečení i na mimoškolní aktivity. Míra osamostatnění je zde už ale daleko větší. Studenti si sami perou, vaří a uklízejí. Mohou zde být maximálně do osmnácti, výjimečně do devatenácti, let, kdy jim končí nařízená ústavní výchova. Po ukončení pobytu zde, nabízí ZDC ještě jakýsi čtvrtý stupeň, a tím je startovací tréninkový byt, který je od roku 2015 součástí ZDC. Tam už je míra osamostatnění téměř maximální a jeho uživatelé si řeší sami všechno, co

je s provozem bytu spojené. Pouze jako kontrola dochází do bytu pravidelně pedagogický pracovník. Tento byt je určen pro studenty, kteří ještě dodělávají své školy a slouží jako velmi dobrá zkouška samostatného života, který bude čekat klienty po odchodu ze ZDC. Odsud, anebo rovnou ze studentského oddělení, se už tito mladí lidé vydávají svou vlastní cestou. S hledáním bydlení a zaměstnání jim jsou však nadále nápomocni jak pracovníci ZDC, tak především různé organizace, které jim v tom nesmírně pomáhají.

7.1.5 Shrnutí

Všechny tyto stupně od začátku do konce slouží jako soustavná příprava pro samostatný život, který tyto mladé cizince v České republice čeká. Kvalitní samostatný život na našem území je totiž hlavním cílem a smyslem Zařízení pro děti-cizince (Janků, 2019). Modelový náskres stupňů pobytu v ZDC je k nahlédnutí v příloze.

8 Příprava na odchod ze ZDC

V České republice vyrůstalo v roce 2021 v ústavní výchově přes 6000 dětí a mladých lidí (StatIS MŠMT, ©2024).

Děti opouštějící ústavní výchovu se většinou nemohou spolehnout na podporu své biologické rodiny, chybí jim potřebné materiální i psychosociální zázemí. Jejich přechod probíhá náhle a vzhledem ke specifickému prostředí ústavní výchovy se často setkávají s odlišnostmi, na které nejsou připraveni. Ústav opouští dříve než děti odcházející z rodin, nemají možnost návratu a postupných kroků vedoucích k plnému osamostatnění.

Jak bylo zmíněno v kapitole Sociální vymezení tématu, ústavní zařízení pečující o děti do 18 let věku by měla mít zpracovaný program připravující klienty na odchod z ústavní výchovy. Stejně tomu je i v případě Zařízení pro děti-cizince.

Příprava na odchod ze zařízení ústavní výchovy, tedy i ZDC, by měla být dlouhodobá a zaměřená na konkrétní, praktické cíle. Může probíhat formou školení, kurzů či workshopů, individuálních pohovorů a nácviků, ale také formou přednáškové činnosti. Dlouhodobí klienti, kteří se chystají ZDC opustit prochází kurzem přípravy na samostatný život s názvem Sociálně-výchovný plán – příprava k odchodu ze ZDC. V rámci něj se klienti pod vedením sociálních pracovníků a vychovatelů seznamují s úřady a postupy, které jsou důležité pro jejich život v ČR. Nejčastěji má takový kurz formu praktických nácviků a individuálního poradenství a proškolení. Klienti se učí vyplnit různé formuláře či přihlášky, protože úřední jazyk je velice vzdálený hovorové i školní češtině. Na úřadech si za podpory vychovatelů nebo dalších osob pokouší vyřídit drobné záležitosti běžného života, např. návštěva pošty, návštěva banky, zajištění lístku veřejné dopravy apod. Ve spolupráci s externími organizacemi, ale i tlumočníky nebo přímo zaměstnanci ZDC, jsou přímo v ZDC pořádány přednášky s diskuzí na témata bydlení, zaměstnání, sociálních dávek, partnerských vztahů, lékařské péče atd. V rámci aktivit výchovného charakteru se seznamují s orientací v MHD, zjišťují adresy a možné způsoby dosažení potřebných úřadů v jejich místě pobytu, ale také se seznamují např. s označením ulic a čísel popisných (Interní dokumentace ZDC, 2024). Metodika je uvedena v samostatné příloze.

Kromě vlastní metodiky upravující přípravu klientů na praktický život a kterou popíší níže, spolupracuje v tomto směru ZDC s Organizací pro pomoc uprchlíkům, dále také jen OPU. Tato spolupráce prohlubuje a rozšiřuje možnosti nabízené klientům ZDC a obohacuje je o civilní rozměr, kterého, i při největší snaze všech zaměstnanců ZDC, v prostředí ústavního režimu nelze dosáhnout.

Programy OPU, které klientům ZDC nabízí tzv. hostitelské rodiny nebo dobrovolníky, pomáhají klientům v následné úspěšné integraci do společnosti po opuštění Zařízení. Nejen že je seznamují s tím, jak fungují „běžní lidé“ v české společnosti, ukazují jim možnosti trávení volného času, rozšiřují jejich sociální síť, ale také edukují v tom, jak fungují různé úřady, instituce, doprava a podobně. Tyto aktivity se samozřejmě snaží saturovat také pracovníci ZDC, a to jak v průběhu pobytu klientů, tak v programu přípravy na odchod. Nicméně, ve shodě se zjištěními již zmíněné longitudiální studie Radka Ptáčka (2014), je možnost individuálního přístupu, přímých rozhovorů a zažití mnoha situací v praxi, jedním z důležitých přínosů, které alespoň takto, sice omezená, ale přesto svým způsobem rodinná péče o klienty ZDC, může nabídnout.

Mezinárodní výzkumy ukazují, že mladí lidé po odchodu z náhradní péče představují skupinu s nejvyšší pravděpodobností sociálního vyloučení ze společnosti. Současný systém ochrany dětí, jak vyplývá již z jeho názvu, je primárně zaměřen na osoby ve věku do 18 let (Stein, 2004).

„Praxe ukazuje, že je vhodné stanovit určité přechodové období, po němž je již zletilým jedincům opouštějícím ústavní výchovu, náhradní rodinnou péči nebo vyrůstající v nefunkčních rodinách poskytována určitá míra sociální ochrany. Osobní a odborná podpora, které se mladým lidem po odchodu z péče dostává, může pro další vývoj jejich životní dráhy znamenat významný přínos a zvýšit jejich odolnost proti možným rizikům.“

(SKP–CENTRUM, o.p.s., 2019)

V tomto ohledu je systémová péče o NBD nedostatečná, legislativně ani metodicky neřeší péči o mladé dospělé, ačkoliv se jedná o vysoce ohroženou sociální skupinu. V našem případě rizikovější kvůli kulturním rozdílům a jazykové bariéře, které přetrvávají i po ukončení ústavní výchovy. Tato nejistota, neznalost a absence blízké pomoci může vést k nepříjemnému prožívání dané situace, vzniku negativního chování ze strany NBD nebo odmítání ze strany většinové společnosti. Dana Moree (2015, str. 84) k tomu uvádí: *„K životu nutně potřebujeme bezpečí a orientaci, potřebujeme rozumět světu okolo, našim vztahům, lidem kolem nás, interakcím, které zažíváme. Situace interkulturního setkání nám však právě velmi často tuto základní potřebu nenaplnuje. Často jsme dezorientovaní nerozumíme situaci, která by mohla být zcela zřetelná, ale není, nevíme si rady, naše mentální příprava nefunguje a těžko hledáme orientační body.“* Tyto potřeby částečně saturují zmíněné nestátní organizace a v posledních letech mohou odcházející klienti ZDC využívat služeb návazných služeb primárně určených klientům běžných dětských domovů.

Německé zdroje popisují pozici profesionálního opatrovníka (viz kapitola Situace v zahraničí), která v současné době v ČR chybí. V oblasti sociálních služeb se začínají zřizovat pozice tzv. case manažerů, kteří by měli plnit podobnou funkci. V oblasti migrace, potažmo NBD však tento model zaváděn není. Ačkoliv by byl přínosný pro NBD i instituce, se kterými vstupují do kontaktu po odchodu ze ZDC. V současné době podobnou roli supluje zaměstnanci ZDC a předpokládám, že i ostatních zařízení ÚV, kde jsou NBD umístěni, ačkoliv toto tvrzení nemůžu doložit. V praxi je běžné, že NBD se i po ukončení pobytu v ústavní výchově obrací na vychovatele nebo sociální pracovníky s žádostmi o pomoc nebo podporu. A samozřejmě na výše zmíněné programy poskytované nestátními organizacemi.

9 Vývoj migrace v ČR mezi lety 2015 a 2021

9.1 Počty příchozích

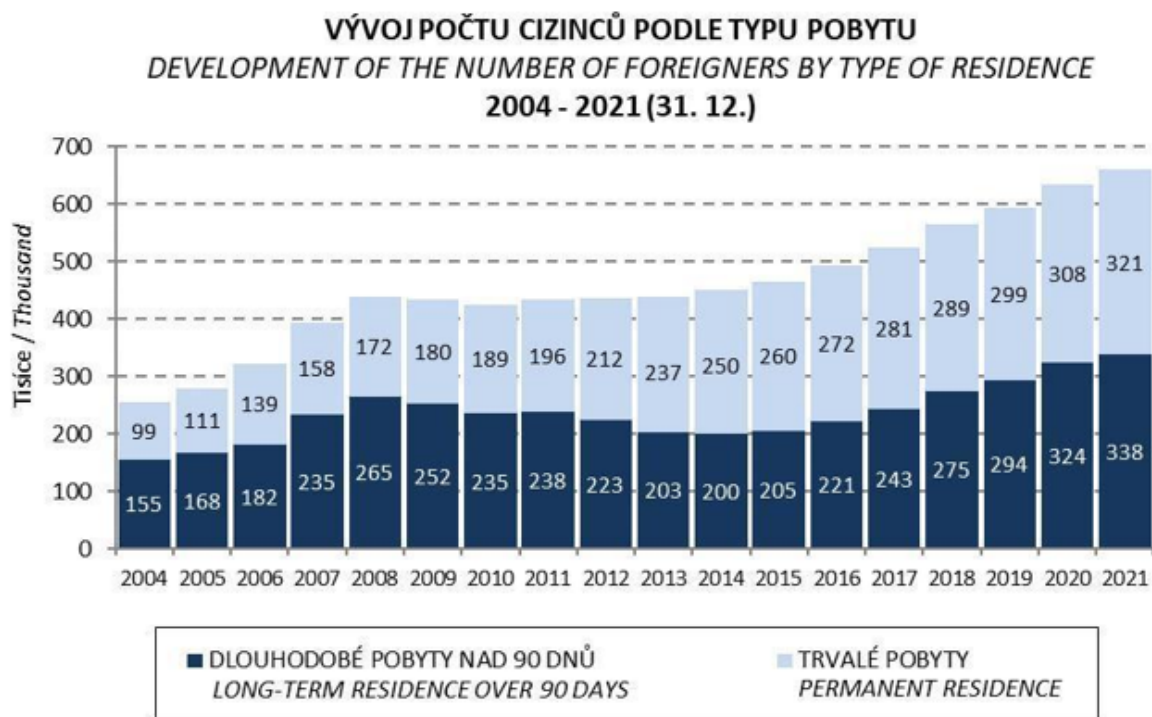
Migrace v České republice je v současné době často skloňovaným tématem. Pokud pomineme současnou migraci způsobenou válečným konfliktem na Ukrajině, odehrála se největší migrační vlna posledních desetiletí mezi lety 2014–2016. Ta byla primárně spojená s válečným konfliktem v Sýrii, ale projevila se v ní například i anexe Krymu nebo neutěšená situace v Afghánistánu. Ten byl hlavním hybatelem migrace také v roce 2021.

Ačkoliv zde používám data týkající se migrace globálně, její vývoj se spolehlivě propisuje do vývoje počtu NBD. Počty NBD jsou velice nízké, ročně se pohybují v rozmezí desítek, maximálně stovek osob. V České republice nakonec ročně zůstává pouze několik příchozích NBD, kteří nemají vybranou jinou cílovou zemi nebo po umístění do zařízení ústavní výchovy v ČR své plány přehodnotí.

Jak bylo zmíněno výše v textu, nezletilí bez doprovodu, kteří přijdou do České republiky, se stále častěji stávají držiteli trvalého pobytu než žadateli o azyl. To potvrzují také data z mezinárodního výzkumu organizace Human Rights Monitor (2023) a neziskových organizací, které s NBD spolupracují (např. OPU). V letech 2020–2021 nebyla nezletilým bez doprovodu podána žádná žádost o udělení azylu. Dřívější data naznačují jen malé rozdíly v jednotkách osob. Většina příchozích NBD jsou většinou chlapci starší 15 let. V posledních letech stoupá také počet děvčat. I když se opět jedná o jednotlivé případy. V ZDC do roku 2021 nikdy nežily více než tři dívky najednou. Situace se mění až v roce 2022 s příchodem uprchlíků z napadené Ukrajiny. Pro zajímavost zmíním, že v roce 2024 se situace úplně obrátila a v ZDC je umístěno výrazně více dívek než chlapců (Interní dokumentace ZDC, 2024).

Níže uvádím některá statistická data, primárně zveřejněná Českým statistickým úřadem, doplněná o některé údaje Organizace pro pomoc uprchlíkům, a doplňuji je komentářem navazujícím na téma mé práce.

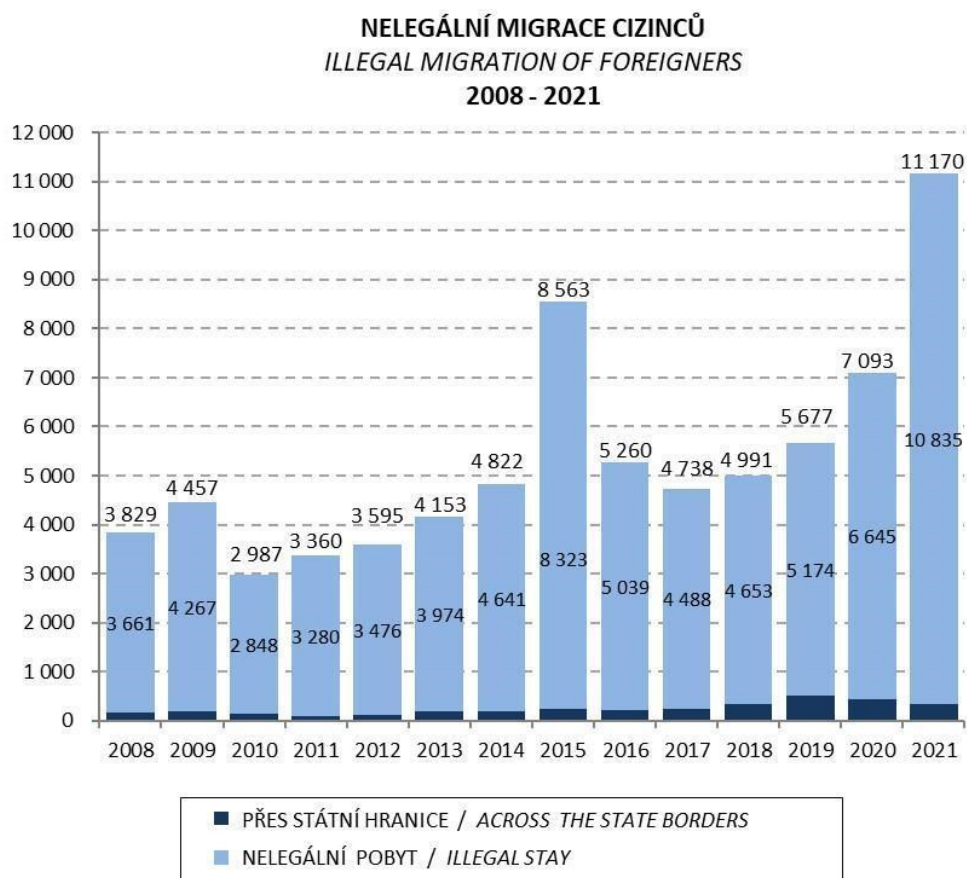
Graf 1 - Vývoj počtu cizinců podle typu pobytu



Zdroj: Český statistický úřad, ©2024

Zatímco počty cizinců s legálním pobytem od roku 2015 přibývají postupně a mají konstantní růstový charakter, jak je patrné z grafu č. 1., nelegální migrace má tendenci více reagovat na aktuální geopolitickou a ekonomickou situaci ve světě. Z grafu č. 2 je patrný vysoký nárůst migrantů v roce 2015, kdy celkové počty nelegálních migrantů vzrostly téměř o 100 %. V tomto případě můžeme sledovat první velkou migrační vlnu poslední dekády spojenou primárně s občanskou válkou v Sýrii, vzestupem hnutí Daeš, neboli Islámského státu, a částečně také s anexí ukrajinského poloostrova Krymu ze strany Ruska. Následuje stejně strmý pokles v roce následujícím. Klesající tendence přetrvávala až do roku 2017, poté se počty nelegálních migrantů opět začaly zvedat. V roce 2021 opět zaznamenáváme velice vysoký nárůst spojený s nestabilní situací a následným převzetím moci hnutím Tálibán v Afghánistánu.

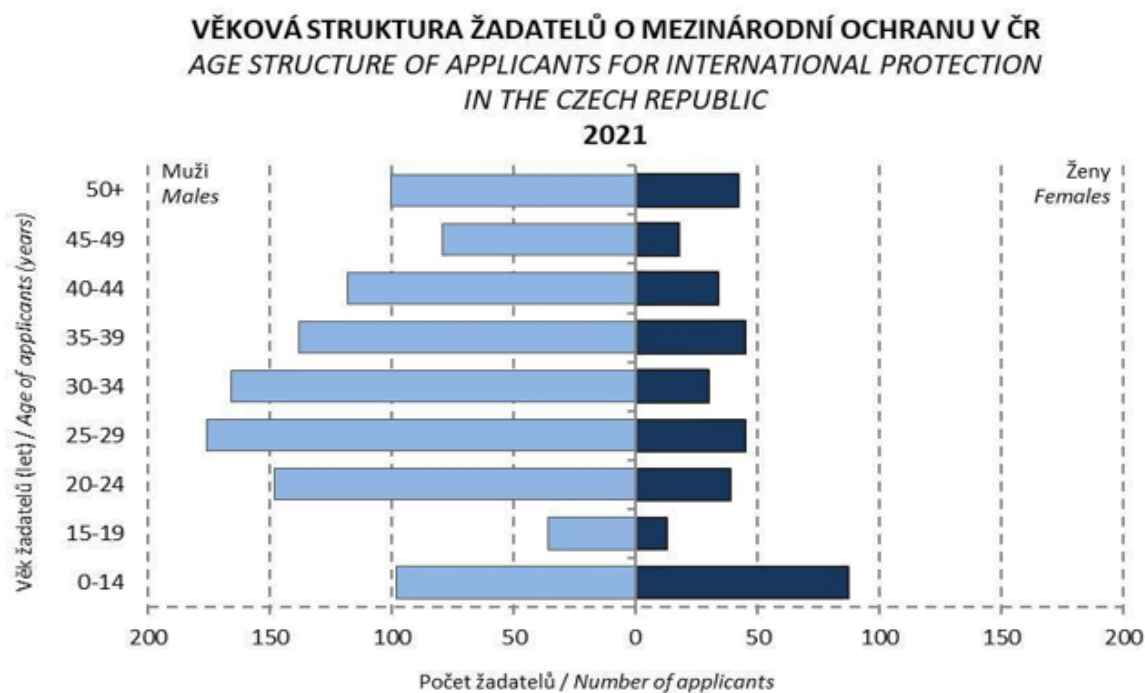
Graf 2 – Nelegální migrace cizinců



Zdroj: Český statistický úřad, ©2024

Zajímavým ukazatelem je také věkové složení žadatelů o mezinárodní ochranu, jak ukazuje následující graf. Zatímco populace České republiky stárne, příchozí migranti jsou nejčastěji ve věku 25-29, resp. 30-34 let. Dá se předpokládat, že v případě jejich úspěšné integrace a zapojení na legální trh práce, budou vykazovat ekonomicky a pravděpodobně i demograficky pozitivní hodnoty pro celou českou společnost.

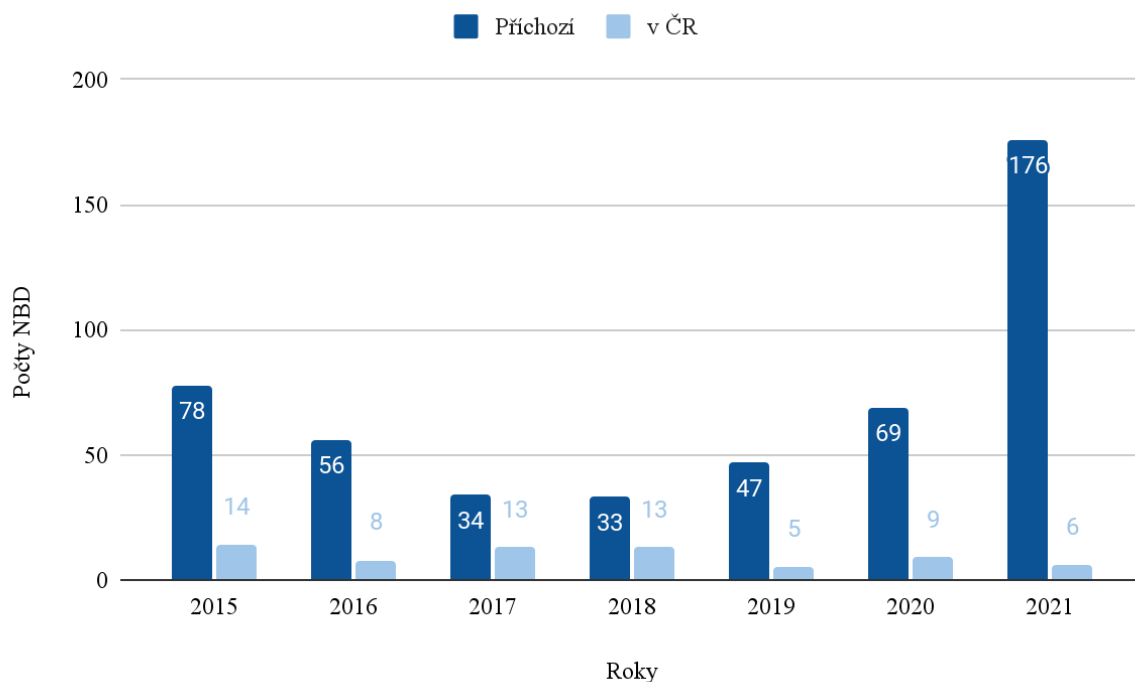
Graf 3 – Věková struktura žadatelů o mezinárodní ochranu



Zdroj: Český statistický úřad, ©2024

Ze statistik ZDC můžeme vyčíst následující fakta o počtu příchozích NBD do ČR, a také o počtech těch, kteří v ČR zůstali a nepokračovali do jiné, cílové země.

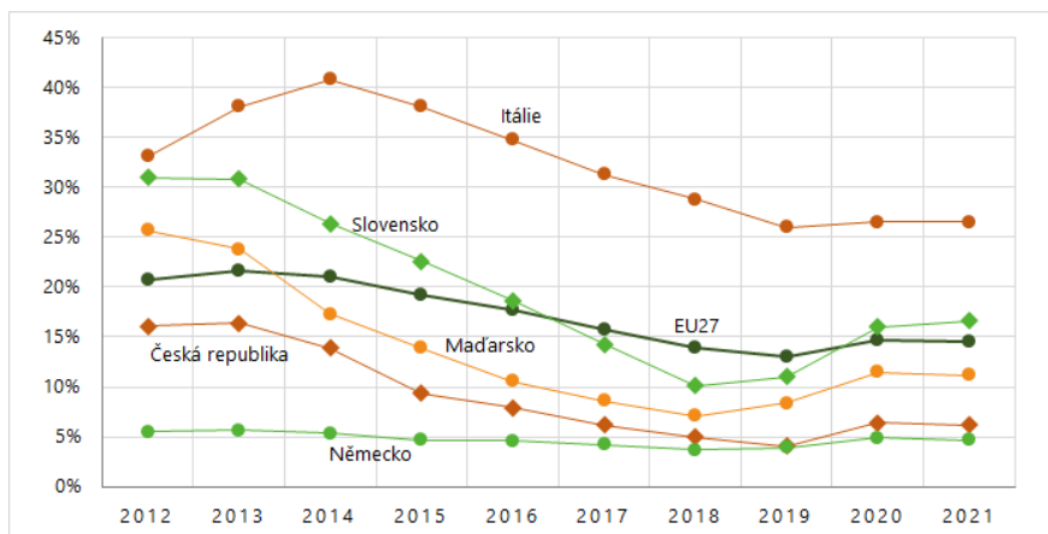
Graf 4 - Vývoj počtu NBD v ČR 2015–2021



Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Navazující graf představuje míru nezaměstnanosti mladistvých a mladých dospělých (15–24 let) v rámci ČR a EU. Oproti průměru EU je míra nezaměstnanosti osob ve věku 15–24 let v ČR významně nižší. V ČR se jedná přibližně o 4–5 %, podobně jako v Německu. Průměr všech 27 zemí EU dosahoval v roce 2021 téměř 15 % (OPU, ©2024; Infoabsolvent, ©2024).

Graf 5- Míra nezaměstnanosti ve věku od 15 do 24 let



Zdroj: Infoabsolvent, ©2024

Zaměstnání je pro velkou část klientů ZDC stěžejní. Pakliže jej nemohli získat již během pobytu v zařízení, je součástí přípravy na odchod také povinnost zajistit spolu s klientem legální zaměstnání, do kterého nastoupí bezprostředně po odchodu ze ZDC.

Praktická část

Praktická část této diplomové práce je určena vlastnímu výzkumnému šetření, které vychází z témat a odborných informací zpracovaných v teoretické části.

10 Cíle a metody práce

Rešerše dostupných zdrojů k tématu integrace NBD do české společnosti potvrdila skutečnost, že tato oblast není v ČR příliš zmapována. Uvážíme-li počet osob, kterých se diplomová práce reálně týká, je pochopitelné, že toto téma není pro ČR prioritou. Přesto jsem přesvědčen o tom, že by lepší znalost dalších kroků klientů ZDC mohla být přínosná nejen pro stanovení cílů samotného Zařízení, ale také širšího systému vzdělávání, podpory a péče. Neopomenutelnou součástí těchto informací, resp. jejich zpracování, je také možnost kontroly a lepšího zacílení toku financí, které se na integrační snahy státu i ostatních aktérů vydávají.

Diplomová práce hledá odpovědi na tyto otázky:

Hlavní výzkumné otázky

- 1. Stávají se klienti ZDC po jeho opuštění adresáty státní podpory a sociálních dávek?**
- 2. Nalézají klienti ZDC legální uplatnění na trhu práce?**

Doplňující výzkumné otázky

- 3. Jaká je struktura pracovních pozic klientů po opuštění ÚV?**
- 4. Uplatňují se bývalí klienti ZDC v oborech, které v průběhu pobytu v ÚV absolvovali?**

Cílem výzkumu je vytvoření relevantního souboru dat, který popíše a zanalyzuje aktuální stav integrace NBD v České republice a poskytne stručný náhled na to, zda jsou obavy většinové společnosti, které se týkají „vysávání“ českého státu ze strany migrantů, oprávněné. Nejde nám pouze o počty zaměstnaných nebo nezaměstnaných klientů, ale hlavním cílem je popsat strukturu zastávané práce, její typ a zaměření. Zajímá nás také to, zda byla příprava poskytnutá státem zvolena vhodně a zda je možné v tomto směru něco změnit.

Respondenty budou bývalí klienti ZDC, kteří do něj byli umístěni mezi rokem 2015, kdy se skloňuje první novodobá migrační krize, a rokem 2021, ze kterého je již možné získat potřebná data.

Souvislost s aktuální migrační vlnou způsobenou válečným konfliktem na Ukrajině vynechávám záměrně. Legislativní rámec, podle kterého je k válečným uprchlíkům z Ukrajiny přistupováno, je zcela odlišný. S tím je spojen i odklon od standardních procesních postupů, které byly a jsou uplatňovány na migranty z jiných zemí a za jiných okolností.

11 Vymezení cílové skupiny

Vzhledem k velice úzce zaměřenému tématu mé diplomové práce byla cílová skupina jasně definována. Jsou jí bývalí klienti ZDC, kteří zůstali v ČR i po ukončení ústavní výchovy. Důležitým limitem pro zařazení do šetření byla také možnost navázání osobního kontaktu s daným klientem a ochota k vyplnění dotazníku.

Podle údajů sociálního oddělení ZDC bylo v letech 2015–2021 celkem 433 klientů umístěných rozhodnutím soudu do péče Zařízení pro děti-cizince. Z toho přímo nezletilých bez doprovodu 416. V České republice zůstalo po opuštění ústavní výchovy, nejen v ZDC, ale i v jiných institucích pouze 69 osob. Z toho v průběhu let někteří klienti odešli také, podle dostupných informací se jedná přibližně o 6 osob. Z toho vyplývá, že celkový počet NBD žijících po opuštění ústavní výchovy v ČR je 63 osob.

Z této cílové skupiny bylo na základě osobních kontaktů vychovatelů a sociálních pracovníků ZDC a následně metodou tzv. „sněhové koule“ díky vzájemným kontaktům již oslovených klientů na ty, se kterými již zaměstnanci ZDC kontakt nemají, osloveno 40 bývalých klientů ZDC se žádostí o spolupráci na dotazníkovém šetření.

Dotazníkové šetření se podařilo realizovat s 32 respondenty, to odpovídá 80 % oslovených členů cílové skupiny. Z předpokládaného celkového počtu NBD žijících stále v ČR pak výzkumný vzorek činí 50,7 %. Z toho jsou pouze tři ženy, tedy 4,7 %.

12 Použité metody

Cílem výzkumného šetření mají být statistická data týkající se úzce vymezeného souboru respondentů. Nabízí se tedy výběr kvantitativní metody. Ty jsou typické tím, že pracují primárně s číselnými údaji, tzv. tvrdými daty. Zjišťují množství, rozsah a frekvenci jevů a statisticky je zpracovává. Výsledkem kvantitativního šetření je statistický popis problému, který zobecňuje. Využívá náhodné výběry a strukturovaný sběr dat pomocí testů, dotazníků, strukturovaného pozorování atd. (Chráska, 2016). Jako nejčastější metoda sběru dat v kvantitativním výzkumu v pedagogických vědách bývá označována metoda dotazníkového šetření (Skutil, 2011). Pomocí dotazníku tazatel získá statistická data o respondentovi, ale získá i informace o jeho postojích a názorech.

Nakonec byl skutečně zvolen design dotazníkového šetření, doplněného o individuální doplňující instrukce tazatele. Pro získání relevantních dat jsem vytvořil dotazník s kombinací uzavřených a otevřených otázek. Otázek je celkem 15. Většina otázek (10) má charakter uzavřených otázek, případně se jedná o otázky výběrové. Oba tyto typy otázek se vyznačují tím, že se u nich respondentům předkládá určitý počet předem připravených odpovědí. Výhodou je poměrně snadná a rychlá analýza. Respondenti také bývají ochotnější dotazník vyplnit (Chráska, 2016). Abych se vyhnul omezení respondentů ve výběru odpovědi, nabídl jsem i volbu „jiné“, s možností doplnění individuální odpovědi. Menší část otázek (5) v mém dotazníku je otevřených. Jedná se primárně o otázky osobního charakteru nebo s uvedením jednoduché číselné odpovědi. Získaná data měla být jednoduše statisticky zpracována a vyhodnocena. Ačkoliv prvotní myšlenky na designu výzkumu v rámci mé práce směřovaly striktně směrem ke kvantitativnímu modelu, v průběhu tvorby dotazníku a prvotním, tzv. pilotním zadání dotazníku prvním pěti respondentům vyplynula potřeba doplnit dotazník o komentáře tazatele, resp. dovysvětlení některých otázek a upřesnění získaných odpovědí. Nutnost doplňujícího rozhovoru pro pochopení otázek v dotazníku a potřeba rozvinutí některých odpovědí o další informace však nevedla k přehodnocení použitého modelu, ale pouze k jeho specifické úpravě lépe využitelné pro cílovou skupinu. Ze zmíněných upřesňujících individuálních rozhovorů jsem nezískával další informace, byly striktně zaměřeny na správné pochopení otázek respondenty, ale také jejich odpovědi tazatelem. Vzhledem ke specifickému tématu mé práce a úzce vymezené skupině respondentů věřím, že bylo zadání dotazníků spolu s doplňujícím individuálním rozhovorem vhodnou volbou. Dotazníkové šetření a rozhovor byly doplněny analýzou dostupných dokumentů ZDC, těmi

jsou např. jsou vstupní, průběžné a závěrečné zprávy, smlouvy, výstupy programu přípravy na odchod apod.

Uvědomuji si možná rizika spojená s použitými metodami. Přesto věřím, že jsem ve svém šetření udělal vše pro to, aby byl výsledek dostatečně validní.

13 Etické souvislosti a možná rizika výzkumu

Vzhledem ke skutečnosti, že šetření probíhalo s úzce definovanou skupinou respondentů a bylo doplněno individuálním rozhovorem přímo se zaměstnancem ZDC, bylo nemožné dosáhnout zcela anonymních dat. V této souvislosti je potřeba zmínit riziko lživých odpovědí. Ale na druhou stranu také možnost pozitivní motivace respondentů odpovídat podle pravdy vztahující se právě k relativně důvěrnému vztahu mezi respondentem a administrátorem, který eliminuje pocit ohrožení z případných negativních reakcí.

Na první etické dilema přirozeně navazuje první z možných rizik výzkumu. Tím je ne/důvěra klientů, kteří se mají svěřovat s potenciálně nelegálními informacemi ohledně svého pracovního postavení. Mezi další rizika sběru dat, která vyplývají z interkulturního rámce celé diplomové práce a která zmiňuje např. také Smolík (2016), patří jazyková bariéra. Tuto překážku se z velké části podařilo odstranit rozšířením designu výzkumného části a individuálním, osobním kontaktem s respondenty. Rizikem může být také sociokulturní bariéra, respondenti by se mohli bát přiznat, že pobírali dávky. V zemích původu respondentů to často není zvykem – muži se musí „postarat“ o záležitosti rodiny a přijetí podpory, navíc mimo okruh rodiny, je považováno za selhání. Případně vůbec neví, že využívali nějakou podporu, nevědí, že se o podporu jedná. Jako příklad můžeme uvést nájemní vs. podporované bydlení v domech na půl cesty. Tato rizika lze v malé míře korigovat navozením důvěry respondentů vůči mně, jako autorovi této práce a tazateli v jedné osobě.

14 Průběh šetření

První verze dotazníku byla pěti klientům zadána formou emailové komunikace (ve třech případech) a ve dvou případech osobně. Z této pilotní fáze vyplynula nutnost individuálního zadávání dotazníků a také potřeba doplnit jej slovními informacemi tazatele tak, abychom získali přesnější odpovědi na výzkumné otázky. Nejvýrazněji se na potřebě změny zadávání dotazníků promítla trvající jazyková bariéra a s ní spojená nejistota v porozumění předkládaných otázek, zároveň také horší schopnost, potažmo kvalita, psaného projevu respondentů. Upravené dotazníky byly respondentům zadávány individuálně v průběhu druhého pololetí roku 2023 a prvního čtvrtletí roku 2024. Data byla zaznamenávána nejprve respondenty a následně přepisována přímo mnou, jako administrátorem, pro snazší a přehlednější záznam dat vzhledem ke zmíněným překážkám vyplývajících z přetrvávající jazykové bariéry. Následovalo jejich statistické zpracování a vyhodnocení, které probíhalo v prvním a druhém čtvrtletí roku 2024. K tomuto účelu byly použity standardní kvantitativní statistické metody.

15 Vyhodnocení dotazníků

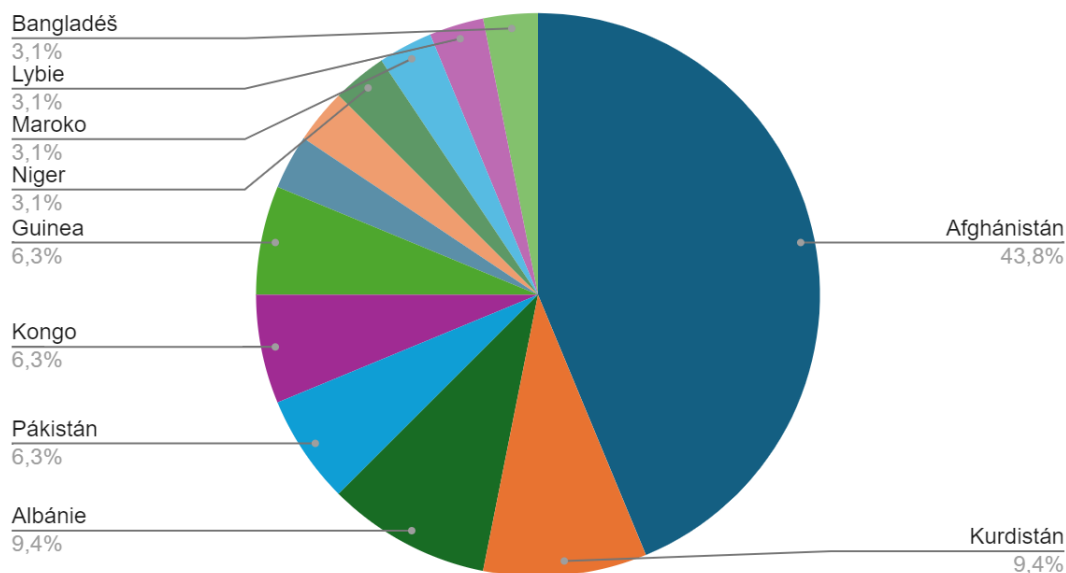
Otázka č. 1

Z jaké země pocházíš?

Nejvíce příchozích pochází z Afghánistánu, kde je dlouhodobě velice vážná politická, ale i ekonomická situace. V mém průzkumu se jedná o 14 osob. Tento počet má nejvyšší absolutní hodnotu a statisticky se od ostatních národností výrazně odlišuje. NBD pocházející z oblastí Afghánistánu následují již vyrovnanější počty příchozích z Kurdistanu a Albánie. Kurdistan není mezinárodně uznávaný stát, příslušníci tohoto národa se však silně ztotožňují s jeho myšlenkou a jako zemi svého původu běžně Kurdistan uvádějí. V našem průzkumu se jedná o tři osoby z iráckého Kurdistanu, který má jako jediný svou autonomii, a z tureckých a syrských kurdských oblastí. Albánie je zastoupena také třemi osobami. Pákistán, Kongo a Guinea zastupují vždy dvě osoby a ostatní země jedna osoba. Všechny dívky, které se zúčastnily průzkumu jsou z afrického kontinentu, konkrétně z Konga a Guineje.

Graf 6 – Národnostní struktura

Národnost NBD



Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Národnostní struktura se propisuje i do dalších oblastí průzkumu. Úzce souvisí s typem vzdělání, které zde NBD absolvují, ale také s uplatněním na trhu práce. Např. velká část afghánských NBD pokračuje v cestě do západní Evropy. Ti, kteří zůstávají v ČR jsou často

mladiství bez základního vzdělání, dokumentů a nemožnosti si jakoukoliv dokumentaci ze země původu zajistit. Proto je u nich časté zařazení do diagnostické třídy a do učňovských oborů. Také jsou skupinou, která školu často nedokončí.

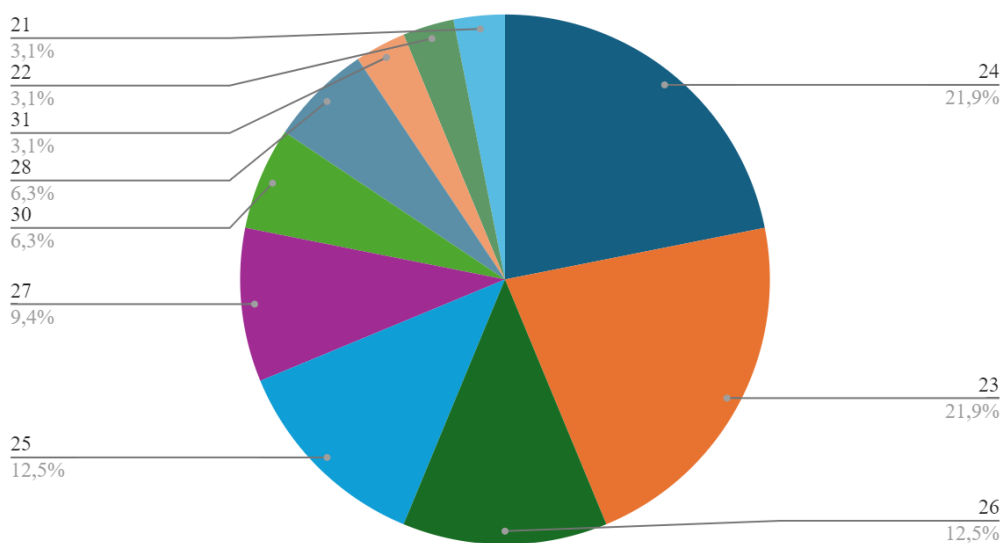
Otázka č. 2

Kolik je ti let?

Věková struktura respondentů byla zjišťována kvůli identifikaci potřeb NBD v různých časových obdobích po opuštění ústavní výchovy. Tato otázka je velice úzce spjata s následující otázkou, která zjišťuje dobu, po kterou jsou NBD mimo péči ústavní výchovy a musí se osamostatnit. Předpokládal jsem, že respondenti nižšího věku jsou mimo ústavní výchovu kratší dobu – z toho vyplývají další skutečnosti jako je např. nižší příjem apod.

Graf 7 – Věková struktura

Věková struktura NBD



Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

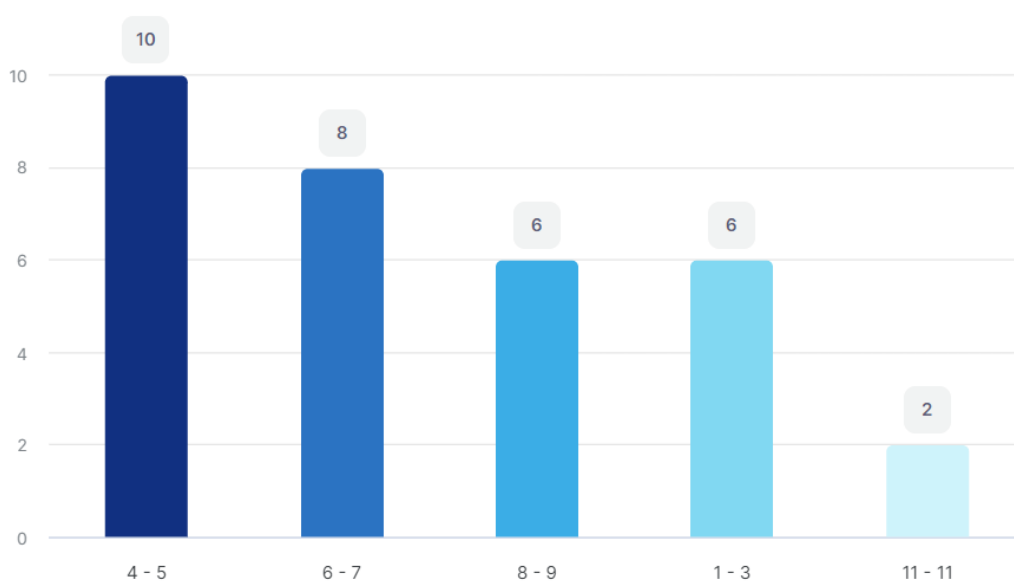
Věková struktura je rozptýlená mezi 21 a 31 lety. Z šetření můžeme skutečně vyčíst, že se zvyšujícím se věkem je i u cizinců patrné například zvyšování průměrných příjmů nebo stabilizace bydlení formou komerčního nájmu, který není přímo závislý na pracovním úvazku. Zároveň se rozšiřuje sociální síť, kterou mohou v případě potřeby využít.

Otázka č. 3

Před kolika lety jsi opustil ZDC/ústavní výchovu?

Otázka se zabývá dobou, po kterou jsou NBD mimo ústavní výchovu, a tedy plně samostatní v procesu integrace do české společnosti. Procentuálně největší zastoupení mají klienti, kteří ústavní výchovu opustili před 4–5 lety, týká se to cca 30 % respondentů. Následuje skupina osob, které opustily ústavní výchovu 6–7 let zpátky s 25 %. Stejně klientů opustilo ústavní výchovu ještě dříve, tedy před 8–9 lety, ale také nejpozději před jedním, dvěma či třemi lety.

Graf 8 – Doba opuštění ústavní výchovy



Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Tato otázka by zasloužila větší prozkoumání. Až v průběhu sběru dat a následného vyhodnocování jsem plně objevil možnosti, které skýtá detailní pohled na dobu, po kterou žijí bývalí klienti ZDC samostatně. Ve své práci řeším otázku toho, co se děje v současné chvíli, proto bych doporučil pro další průzkum detailněji otevřít otázku toho, jakým způsobem klienti aktuálního stavu dosáhli. Zda se mění struktura jejich povolání a jak kdo s věkem více využívá sociální systém vytvořený lidmi ze stejné země nebo alespoň ze stejného sociokulturního prostředí a kdo se mu naopak vzdaluje. Co na to má vliv a jaké překážky museli respondenti překonat, aby byli tam, kde jsou teď. Zároveň se nepotvrdil předpoklad, že s nižším věkem respondentů koreluje nižší doba mimo ústavní výchovu. Ta je ve skutečnosti více spjata s dokončením studia.

Otázka č. 4

Studuješ ještě?

Jedná se o jednu z nejjednoznačnějších otázek v dotazníku. Respondenti ve 100 % případů odpověděli záporně, tedy, že již žádnou školu nestudují.

Tabulka 1 – Studium v současné době

Možnosti odpovědí	Responzi	Podíl
● Ano	0	0,0%
● Ne	32	100,0%

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Tato otázka míří na to, zda jsou NBD ochotní studovat i po ukončení ústavní výchovy, která jim často nenabízí takové možnosti studia, které by si sami představovali. Je však patrné, že po ukončení ústavní výchovy klienti ztrácejí motivaci k dalšímu studiu, případně k dokončení již započatého studia.

Otázka č. 5

Jaký obor jsi studoval?

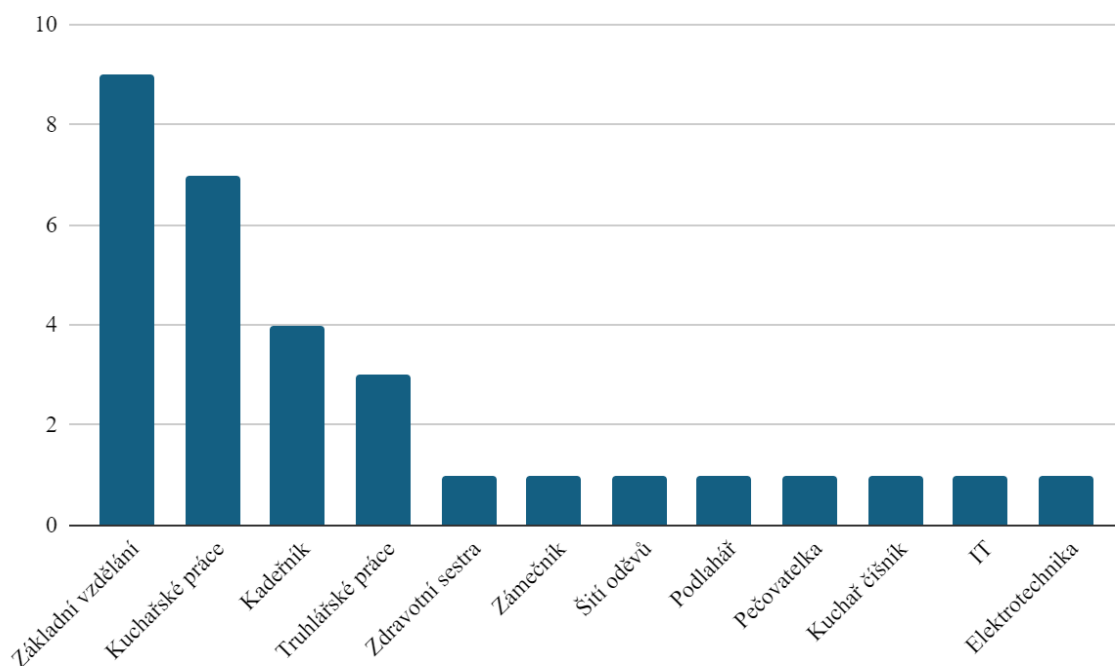
Z výzkumného vzorku je patrné, že s náročností vzdělávání se snižuje počet respondentů, kteří jej absolvovali. Můžeme zde operovat s předpokladem jazykové bariéry a předchozím vzděláním získaným v zemi původu. Nicméně i přes tyto vstupní bariéry se nezdá, že by se klienti ZDC ve větší míře snažili vzdělání doplnit v rámci svého dlouhodobého pobytu.

Velká část z nich, téměř 30 % dotazovaných, zůstává v ČR pouze s výstupem ze základního vzdělání. Ne všichni přitom základní vzdělání dokončí. A podle struktury a systému zařazování klientů do školy zřízené při ZDC někteří nezískají ani výstupy rovné základnímu vzdělávání, protože jsou zařazeni do tzv. diagnostické třídy. Ta je zřízena pro klienty vyššího věku, bez základního vzdělání a s předpokladem brzkého odchodu z ústavní péče.

Nejčastěji se klienti uplatňují v učňovských oborech. Střední odborné školy a obory s maturitou se zde vyskytují v menším měřítku. Přesto je pozitivní, že se někteří NBD zapojují i do těchto vyšších forem vzdělávání.

Zde je patrný vztah mezi kvalitou vzdělávání a následným uplatněním ve studovaném oboru.

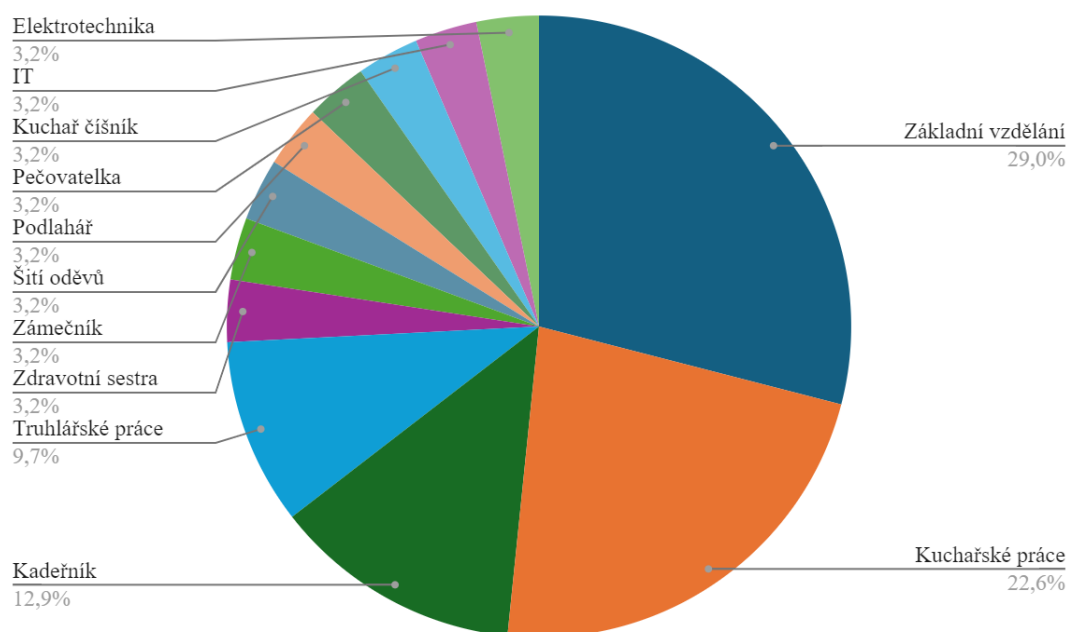
Graf 9 – Struktura vzdělání NBD



Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Když se podíváme na procentuální zastoupení jednotlivých oborů, zjistíme, že nejčastěji klienti odcházeli s nějakým stupněm základního vzdělání, v téměř 30 %. Následuje obor, který klienti studují nejčastěji v rámci ústavní výchovy ve VÚ Klíčov a který se nejvíce blíží oboru, ve kterém se později většinou uplatňují. Jedná se o obor Práce ve stravování Kuchař/kuchařka. Pro potřeby našeho dotazníku jsme jej pojmenovali jako Kuchařské práce, protože oficiální název je pro respondenty v podstatě neznámý. Téměř 23 % dotazovaných tedy studovalo obor, v němž se více než 40 % z nich později uplatňuje. Častěji se objevuje také obor Kadeřník. Jedná se o obor, ve kterém mají někteří příchozí již předešlou zkušenost a bývá poměrně často poptáván. Přesto jej nakonec nestuduje moc lidí, jedná se již o studijně i materiálně náročný obor, a proto nejsou přání klientů v tomto směru vždy vyslyšena. Studijní obory typu H a M se ve výčtu vyskytují minimálně. Nejčastěji jsou to technické obory, v případě dívek obory zdravotnického zaměření. Maturitní obory se v našem vzorku vyskytují pouze ve třech případech, což představuje poměrně pozitivních 9 %. Přesto by bylo dobré, aby se počet NBD, kteří vystudují maturitní obory nadále zvyšoval. Chlapci studovali technické a IT obory.

Graf 10 – Struktura vzdělání NBD v procentech



Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Otázka č. 6

Dokončil jsi školu, kterou jsi studoval při pobytu v ZDC/ústavní výchově?

Vyhodnocení odpovědí na tuto otázku ukazuje důležitý fakt, kterým je to, že velká část klientů ZDC, resp. návazných ústavních zařízení, vybranou školu vůbec nedokončí. Ačkoliv jsem předpokládal, že poměr dokončeného vzdělání vůči nedokončenému bude opačný, tedy, že větší podíl budou mít ti NBD, kteří školu nedokončili, jedná se i tak o vysoký počet osob, které zaměstnávali vzdělávací systém bez adekvátních výsledků.

V absolutních číslech hovoříme o 18 NBD, kteří uvedli, že školu dokončili. Patří mezi ně i ti, kteří absolvovali nějaký stupeň vzdělání v rámci základní školy při ZDC. A 14 NBD, kteří podle svých slov vzdělání nedokončili. Také mezi těmito se nachází studující základní školy při ZDC.

Tabulka 2 – Ukončení vzdělání NBD

Možnosti odpovědí	Responzí	Podíl
● Ano	18	56,3%
● Ne	14	43,8%

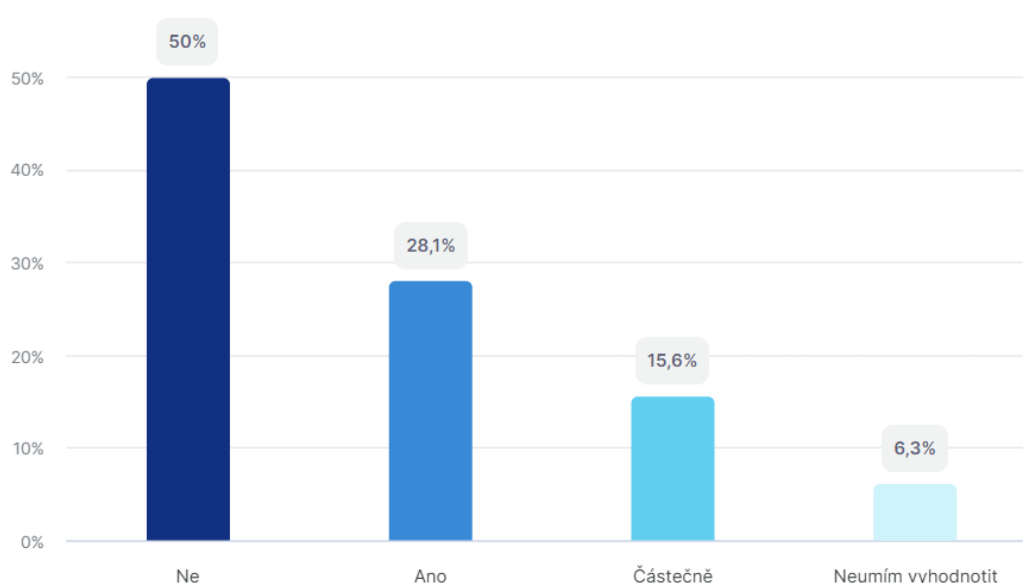
Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Otázka č. 7

Souvisí tvoje současné zaměstnání s tím, co jsi studoval?

Důležité informace pro další směřování péče o NBD v České republice přináší odpovědi na tuto otázku. Celých 50 % dotazovaných vyhodnotilo, že studovaný obor nemá s jejich současným zaměstnáním spojitost, a to i přes to, že přibližně 22 % NBD studovalo gastronomický obor a 40 % z nich pracuje v prodejnách kebabu, tedy v gastronomii. 28 % pak souvislost mezi studovaným oborem a současným zaměstnáním shledává, zde se opět častěji setkáváme s korelací mezi kvalitou vzdělání a vnímáním dotazovaného vztahu. Jedná se o NBD, kteří studovali maturitní obory nebo úzce specializované odborné školy.

Graf 11 – Propojení studovaného oboru a skutečného zaměstnání



Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

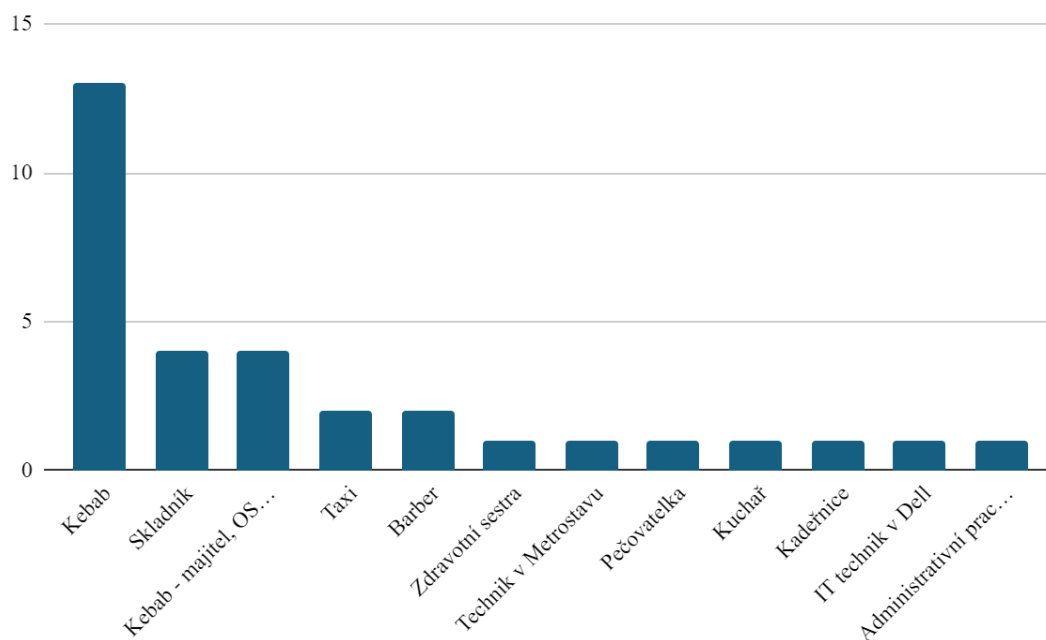
Otázka č. 8

Jakou práci máš v současné době?

Jedná se o jednu z hlavních otázek šetření. Důležitým faktem vyplývajícím z odpovědí dotazovaných je to, že všichni ze zkoumaného souboru jsou zaměstnaní. Znamená to, že 80 % NBD, kteří zůstali v ČR, jsou zapojeni do pracovního procesu a nějakým způsobem přispívají do státního systému. Naopak alarmující je, alespoň tedy pro mě, zjištění, že největší část dotázaných, celých 40 %, je zaměstnáno v prodejnách kebabu, ačkoliv studovali odborné školy s perspektivou dobrého uplatnění v budoucnosti. Naopak s věkem a délkou doby samostatného života se několika bývalým klientům již podařilo vybudovat vlastní živnost, procentuálně

12,5 % NBD. Stejný počet respondentů pracuje ve skladech, 6 % dotazovaných se uplatnilo jako skladníci a stále častěji také jako řidiči taxislužby. Ostatní zmíněná povolání jsou shodně zastoupena vždy jedním dotazovaným. Ve shodě s Rákoczyovou (2009) můžu konstatovat, že odborné pozice obsazují NBD převážně v mezinárodních firmách, jako je Dell nebo Delloite, z českých firem pak např. ve společnosti Metrostav.

Graf 12 – Struktura povolání NBD



Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Otázka č. 9

Jsi zaměstnán legálně? Tzn. máš platnou pracovní smlouvu a platíš povinné odvody?

Otázka na legalitu pracovního poměru byla jednou z nejcitlivějších. Respondenti se vyjádřili tak, že ve 100 % mají legální zaměstnání, tím pádem tedy platí povinné odvody státu.

Vhledem k tomu, že při odchodu ze ZDC je dbáno na to, aby klienti skutečně měli platnou pracovní smlouvu a již v průběhu jejich pobytu v ZDC jsou povolené pouze oficiální brigády na základě některého typu pracovních dohod, je vysoce pravděpodobné, že v podobném nastavení respondenti pokračují i v následujících letech, resp. pracovních úvazcích. Přesto, ať už kvůli obavě z možné nelegální aktivity, nebo z důvodu ztráty osobní hrdosti před tazatelem, je možné, že ne všechny odpovědi jsou pravdivé. Zde se dotýkáme možných rizik a etických souvislostí výzkumu, jak jsou zmíněné v příslušné kapitole této práce.

Otázka č. 10

Jaká je tvoje průměrná čistá měsíční mzda (v Kč)?

Také v otázce příjmů se můžeme setkat s možným zkreslením. Jedná se opět o velice citlivé téma, násobené kulturními požadavky s výrazným vlivem na vlastní sebeobraz dotazovaných. Přes tato rizika můžeme konstatovat, že průměrný příjem stoupá s dobou odchodu z ústavní výchovy a jeho výše má také souvislost s ukončeným středním vzděláním. Nižší příjem je často kompenzován možností ubytování zdarma v bytech spojených s provozovnou kebabu. Vyššího příjmu pak dosahují NBD s lepším sociokulturním zázemím a samozřejmě ti, kteří si otevřeli vlastní živnost. Obecně se dá říct, že respondenti dosahují průměrných, až lehce nadprůměrných příjmů.

Procentuální poměr je rozdělen na přibližně stejně velké skupiny okolo 30 %, které rozebírají první až třetí cenové rozpětí příjmů. Nad 45 000,- Kč uvádí příjem 12,5 % dotazovaných, což jsou v absolutní hodnotě 4 respondenti.

Tabulka 3 – Průměrný příjem

● 15 000 - 25 000	9	28,1%
● 26 000 - 35 000	10	31,3%
● 36 000 - 45 000	9	28,1%
● Nad 45 000	4	12,5%

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Otázka č. 11

Měl jsi při odchodu ze ZDC/ústavní výchovy zajištěnou práci, bydlení a všechny sociální záležitosti?

Odpovědi jsou poměrně jednoznačné a mají úzkou návaznost na program odchodu NBD z ústavní výchovy, při kterém je, alespoň v případě ZDC, pečlivě dbáno na to, aby byly pokud možno všechny potřebné záležitosti NBD vyřízeny ještě před jejich odchodem. Ne vždy je to možné, např. kvůli lhůtám dotčených orgánů, ale v takovém případě je minimálně započato potřebné správní řízení a NBD dostává další podporu od sociálního oddělení ZDC do vyřízení příslušných formalit. Jedna osoba uvedla, že vše nebylo zajištěno před jejím opuštěním ústavní výchovy.

Tabulka 4 - Zajištění potřebných záležitostí před odchodem ze ZDC

Možnosti odpovědí	Responzí	Podíl
● Ano	31	96,9%
● Ne	1	3,1%
● Jiná (prosím uveďte)	0	0,0%

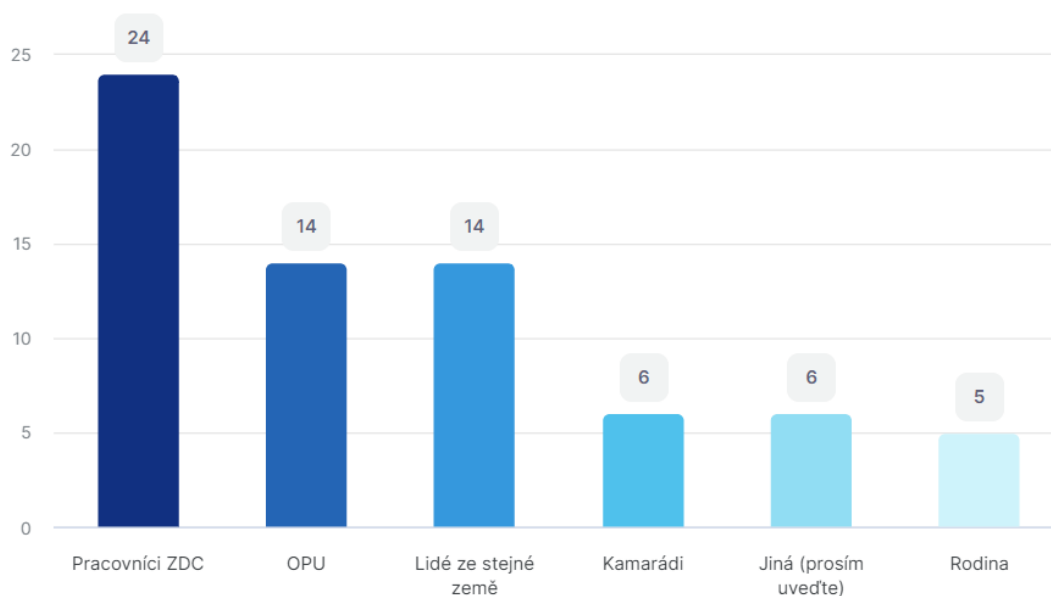
Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Otázka č. 12

Kdo ti pomáhal hledat práci a bydlení před opuštěním ZDC/ústavní výchovy?

77 % respondentů vnímá největší podporu při zajišťování práce a bydlení ze strany pracovníků ZDC. Jde o vysoké číslo, přesto je otázka, proč nedosahuje hodnot blízkých sta procent. Vzhledem k tomu, že je ZDC jediným zařízením v zemi, které má zajišťovat příchozím NBD co nejlepší podmínky pro integraci, dalo by se očekávat ještě větší procentuální zastoupení pracovníků ZDC v odpovědích respondentů. Pro další práci by bylo vhodné zjistit, co brání v pozitivním vnímání podpory ze strany ZDC téměř čtvrtině osob.

Graf 13 – Podpora před opuštěním ústavní výchovy



Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Shodně je vnímána podpora ze strany OPU, která pracuje s klienty ZDC paralelně v rámci vlastních integračních projektů a je významným a dlouhodobě stabilním partnerem ZDC

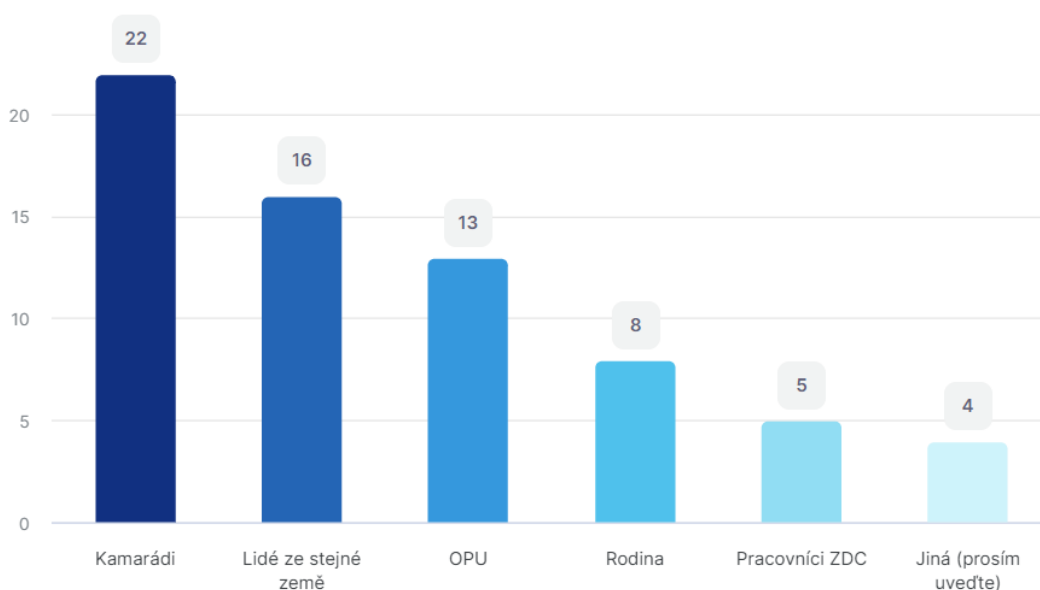
v úspěšné integraci NBD. Stejně zastoupení v odpovědích mají i osoby ze stejné země, z čehož je patrné vytvoření silných sociálních a podpůrných sítí spojených národnostními prvky. Až pětina respondentů označuje také školu jako někoho, kdo pro ně byl přínosem v hledání práce nebo bydlení. Zde se jedná primárně o střední školy s maturitou nebo kadeřnické školy bez maturity, které své studenty běžně podporují v získávání praxe u soukromých subjektů, ale jsou také prostředníkem pro zprostředkování prvních zaměstnaneckých poměrů svých žáků. Je pozitivní, že pokud je NBD začleněn do kvalitního externího vzdělávání, je část spoluzodpovědnosti za úspěšnou integraci takového jedince rozprostřena na více subjektů a blíže většinové společnosti.

Otázka č. 13

Kde jsi hledal podporu po opuštění ZDC/ústavní výchovy?

V této otázce jsou patrné významné změny v posunu vnímání podpory ze strany okolí respondentů. Zatímco v případě předchozí otázky byla patrná značná podpora ze strany pracovníků ZDC, resp. jiných zařízení, v době po opuštění ústavní výchovy takto vnímaná podpora klesla na pouhých 5 odpovědí z předchozích 24. Rozdíl tedy činí celých 20 %, přičemž je třeba zmínit, že nabídka následné podpory pro klienty opouštějící ZDC je s nimi v rámci přípravy na odchod vždy konzultována.

Graf 14 – Podpora po opuštění ústavní výchovy



Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Z grafu je zřejmé, že po opuštění ústavní výchovy se respondenti nejčastěji obrací na kamarády nebo osoby ze stejné země. Tyto dvě skupiny se často prolínají, ale není tomu tak vždy. Stabilní postavení má v otázce podpory NBD před i po odchodu z ústavní výchovy OPU, nezisková Organizace pro pomoc uprchlíkům. Ta poskytuje své programy a služby klientům již v ústavní péči, ale díky navázanému vztahu a možnostem, které z jejich aktivit plynou, zůstává důležitým prvkem pro stabilitu a integraci NBD i v začátcích samostatného života v ČR.

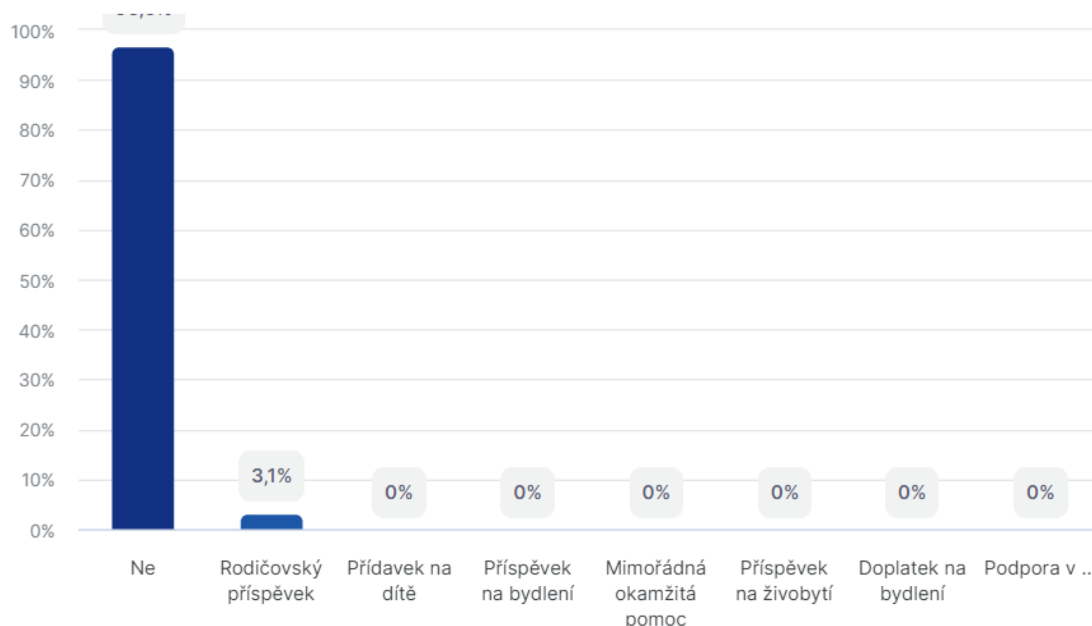
Zajímavý je také detailnější pohled na kategorii „Jiná“. V tomto případě se jedná o první známky užšího propojení trhu práce se vzděláváním NBD a to formou spolupráce se střední školou nebo participací na projektu OPU. Podporu tak vnímají respondenti ze strany současných zaměstnavatelů, konkrétně společností IKEA a Metrostav. Zapomenout nemůžeme ani na pracovníky domů na půl cesty, konkrétně Maják, kteří byli zmiňováni opakovaně.

Otázka č. 14

Využíval jsi systém státní sociální podpory?

Zde nacházíme odpověď na další ze stěžejních otázek celého šetření a celé práce vůbec. Zda, a případně jakou, podporu státu využívali NBD po odchodu z ústavní výchovy. Z odpovědí jasně vyplývá, že 97 % respondentů nečerpalo žádnou nabízenou podporu státu. Pouze jedna dotazovaná stále čerpá rodičovský příspěvek z důvodu narození dcery.

Graf 15 – Čerpání státní podpory



Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

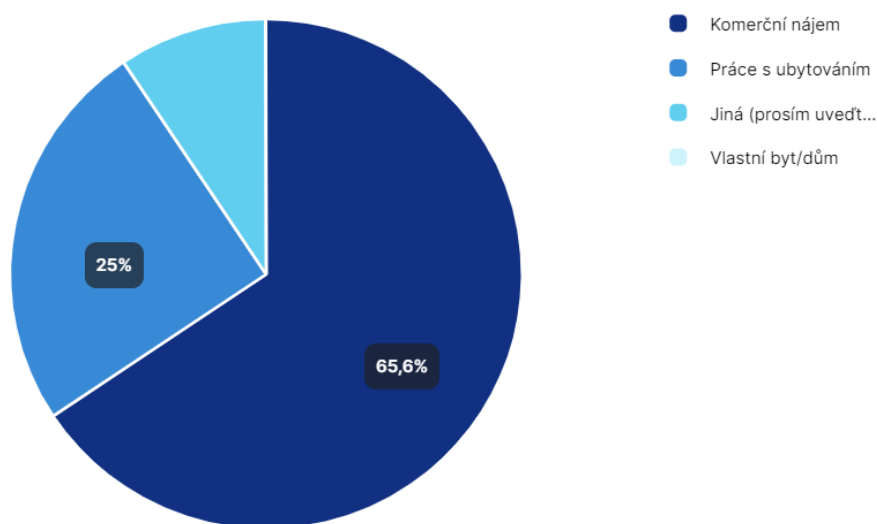
Také v tomto případě je možné uvažovat o jistých rizicích validity odpovědí z důvodu kulturních požadavků na postavení mužů ve společnosti, ale také je možné, že respondenti ani podobné možnosti neznají. Ačkoliv jsou i tyto informace součástí výstupního programu, předpokládám, že velká část NBD si tyto informace, které jsou poměrně složité a abstraktní, neuvědomuje, nebo jsou pouze kusé.

Otázka č. 15

Jakou formu bydlení máš?

Z výsledků šetření vyplývá, že největší část respondentů bydlí v komerčním nájmu. Čtvrtina dotázaných je závislá na spojení pracovního úvazku a poskytnutého ubytování. Většinou se jedná o sdílené byty s dalšími pracovníky stejného zaměstnavatele. Tento typ bydlení se v souvislosti s mým šetřením týkal pouze osob zaměstnaných v provozovnách kebabu. Zároveň tento typ bydlení koreluje s výší příjmů. Přičemž ubytování spojené s prací se objevuje ve dvou nejnižších příjmových skupinách, tedy mezi 15–35 tisíci měsíčně. Respondenti s vyššími příjmy využívají pouze možnost komerčního nájmu.

Graf 16 – Formy ubytování



Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Tři respondenti uvedli možnost „Jiná“ s doplňující informací, že bydlí s rodinou, jeden v domě na půl cesty Maják. Z grafu je patrné také to, že nikdo z respondentů zatím nedosáhl na vlastní

nemovitost. Otázkou zůstává proč tomu tak je. Zda pro ně není vlastní nemovitost důležitým tématem i přes relativně vysoký příjem, nebo zda jim jejich povinnosti nedovolí vytvořit si dostatečnou rezervu pro přímou koupi nebo splácení hypotéky. Nakonec se můžeme ptát, jaké podmínky mají cizinci ze třetích zemí při získávání finančních produktů bank.

16 Diskuze

Výzkumné šetření mělo přinést odpovědi na tyto otázky:

Hlavní výzkumné otázky

1. **Stávají se klienti ZDC po jeho opuštění adresáty státní podpory a sociálních dávek?**
2. **Nalézají klienti ZDC legální uplatnění na trhu práce?**

Doplňující výzkumné otázky

3. **Jaká je struktura pracovních pozic klientů po opuštění ÚV?**
4. **Uplatňují se bývalí klienti ZDC v oborech, které v průběhu pobytu v ÚV absolvovali?**

Na základě zpracování dotazníkového šetření můžeme odpovědět na jednotlivé výzkumné otázky položené v úvodu této práce následovně:

Hlavní otázka č. 1

Stávají se klienti ZDC po jeho opuštění adresáty státní podpory a sociálních dávek?

Ačkoliv někteří z klientů ZDC využili sociálně-právní podporu nebo ubytování typu domu na půl cesty poskytované například organizacemi OPU nebo Maják, systémovou pomoc typu sociálních dávek nebo pomoci v hmotné nouzi využila pouze jedna respondentka, která je aktuálně příjemcem peněžité podpory v mateřství, resp. rodičovského příspěvku. Jedná se o dívku z Konga, která po téměř dvou letech po opuštění ZDC založila rodinu. V době před založením rodiny byla zaměstnána jako pečovatelka a jinou státní podporu nečerpala. Z celkového počtu respondentů se jedná o 3 %.

Z výše uvedeného vyplývá, že systém státní sociální podpory je klienty využíván minimálně. Rozhodně není nezletilými bez doprovodu zneužíván a obavy občanů ČR před záměrným využíváním systémové pomoci primárně cílené na české občany v nouzi jsou liché.

V souladu se získanými daty si dovoluji konstatovat, že se klienti ZDC po jeho opuštění adresáty státní podpory a sociálních dávek nestávají.

Hlavní otázka č. 2

Nalézají klienti ZDC legální uplatnění na trhu práce?

Nejčastěji NBD odcházejí ze ZDC s již zajištěnou pracovní pozicí. Jedním z nejčastějších cílů, kam směřují klienti po odchodu ze ZDC, je provozovna kebabu, ať už vzdálených příbuzných, známých, občanů stejné národnosti nebo nějakým způsobem spojená s jinými bývalými klienty ZDC. V tomto bodě se ukazuje, jak důležitou roli hraje v integraci záchytná sociální síť, které se ve své publikaci z roku 2005 věnují např. autorky Bittnerová a Moravcová, nejen rodinnými vazbami, ale také společnou kulturní a náboženskou identitou. V případě ZDC také vzájemnými vazbami v rámci navázaných přátelství. Důležitý je fakt, že na základě šetření můžeme konstatovat stoprocentní zapojení na trh práce. Otázka legality jednotlivých úvazků naráží na rizika výzkumu, která jsou zmíněna výše. Předpokládám však, že v návaznosti na výchovně pedagogické působení pracovníků ústavní výchovy, výstupní program ZDC a edukační aktivity OPU je u NBD povědomí o důležitosti legálních postupů na vysoké úrovni a ve velké míře také dobře integrované v osobnostním profilu jednotlivců.

Doplňující otázky zpřesňují získané odpovědi na dvě hlavní výzkumné otázky této práce.

Doplňující otázka č. 3

Jaká je struktura pracovních pozic klientů po opuštění ÚV?

Některé stereotypy, ze kterých jsem vycházel při stanovování cílů a otázek této práce byly vyvráceny. To se týká především toho, že péče o příchozí migranty, převážně ze třetích zemí, je nákladná, že nelegální migranti pouze zneužívají český sociální systém, nepracují a nechají se vydržovat na dávkách, aniž by se snažili se sami uživit. Tím poté trpí celý systém a Češi, kteří se ocitnou v nouzi doplácí na příliš štědrú podporu migrantů ze strany státu.

Jiné, které jsem v úvahách o obsahu této práce vůbec nezmínil nebo mě ani nenapadly, vyvstaly v průběhu šetření. Takovým stereotypem může být představa o uplatnění migrantů na trhu práce, resp. struktura pracovních pozic zastávaných příchozími NBD. Z logiky věci vyplývá, že NBD, kteří přijdou do ČR nemohou mít ukončené vyšší, někdy ani střední vzdělání. Nemají odbornost ani praxi. Proto se dá předpokládat, že struktura pracovních pozic bude spíše na úrovni nekvalifikovaných a polokvalifikovaných zaměstnání. Přesto je zajímavé sledovat, jak se uplatnění NBD zúžilo do několika málo oblastí, většinou typických pro osoby z daného regionu zemí původu.

Můžeme tak rozlišit přibližně 3 skupiny spojené geograficky, kulturně i strukturou zaměstnání. První z nich je skupina z arabského (arabské země, Sýrie, Turecko a země severní Afriky) a perského (Írán, Irák, Afghánistán, Pákistán) kulturně geografického prostředí, která se

nejčastěji uplatňuje na poli služeb jako zaměstnanci kebabu nebo barbeři (kadeřníci). Jedná se o první vlnu zaměstnání, která se může s postupem času měnit, ale často zůstává podobná. Ve čtyřech případech se podařila změna ze zaměstnanecké pozice na pozici majitele.

Druhou skupinu tvoří klienti přicházející ze zemí Afriky. Nejen, že odcházejí z péče ZDC v krátkých časových intervalech, ale také mají nejnižší motivaci ke studiu. Až na výjimky, které jsou platné i pro všechny ostatní skupiny, se uplatňují ve fyzicky náročnějších provozech, skladech, ostrahách objektů nebo nákupních center.

Skupina klientů pocházející z východní Evropy, Balkánu, resp. bývalých sovětských republik, se nejčastěji uplatňuje v zaměstnáních jako jsou pracovníci security služeb, ale i řidiči taxíků nebo kurýři.

Je důležité zmínit zde záchytnou strukturu, která často předurčuje další osud odcházejících NBD. Je extrémně důležitá a většinou saturuje a nahrazuje potřeby klienta a možnosti státu.

Vliv na to, v jaké oblasti se klienti ZDC po odchodu uplatní má stupeň a úroveň vzdělání, které mu bylo poskytnuto. Zde platí přímá úměra mezi získaným středním vzděláním podle oborů kategorie E, H a M. V případě ukončení studia alespoň oboru typu H se zvyšuje pravděpodobnost uplatnění na trhu práce v rámci studovaného oboru. V případě ukončení studia typu M je tato korelace absolutní. Naopak, studium, ať už ukončené nebo nedokončené, studijních oborů typu E vede téměř ve sto procentech k uplatnění v naprosto odlišném typu zaměstnání.

Zde se zdají být snahy státu, i pracovníků škol a ZDC zbytečné. Je otázkou, zda se skutečně vyplatí investovat do podobných snah nebo by byla na místě revize vzdělávacího systému ZDC i systému následného umístění klientů ZDC do externích vzdělávacích institucí.

Doplňující otázka č. 4

Uplatňují se bývalí klienti ZDC v oborech, které v průběhu pobytu v ÚV absolvovali?

Výše uvedeným jsem již částečně odpověděl také na doplňující otázku č. 4. Podle subjektivního vnímání dotazovaných se v celých 50 % případů neshoduje obor studia s oborem vykonávané pracovní pozice. Jak již bylo zmíněno ve vyhodnocení výsledků dotazníku, vztah mezi studiem a prací se zvyšuje v případě oborů s vyšší kvalifikací a více odborně zaměřených odvětvích. Stoprocentní shoda je u oborů IT, technického studia, zdravotnických oborů, velice vysoká spojitost, resp. stoprocentní v případě dokončení, je v případě kadeřnických služeb. NBD zaměstnaní v prodejnách kebabu někdy uvádí, že jim předešlé studium oboru kuchařské práce se současnou pozicí koreluje, ovšem pouze ve dvou případech, velká část z nich, 5 osob, uvádí pouze částečnou shodu. Zde se můžeme domnívat, že studium postupů klasické české kuchyně

bez doplňujících informací o provozu a ekonomice stravovacího zařízení, je pro práci, ale i vlastnictví, provozovny kebabu jednak zbytečné, jednak nedostatečné. Tato otázka by mohla být dále rozpracována v návazných studiích.

17 Srovnání

Systémová péče o NBD v České republice je v evropském kontextu představována jako vzor best practice. V mnoha ohledech tomu tak skutečně je, přesto je v otázce migrace vhodné se zajímat o zkušenosti jiných, zkušenějších zemí.

Pro srovnání můžeme využít data německého statistického úřadu. Jako první a velice důležitou informaci ke komparaci předkládám počty příchozích NBD, které jsou v Německu o několik řádů vyšší než v ČR.

Statistisches Bundesamt uvádí, že v Německu se mezi lety 2015 a 2022 počty příchozích NBD výrazně proměnily, a to od desítek tisíc, přes jednotky tisíc v „nejslabších“ letech, až opět k nižším desítkám tisíc v roce 2022. Vývoj počtu příchozích nezletilých bez doprovodu ze zahraničí, jak tyto jedince nazývá německá terminologie, je uveden v následující tabulce. Údaje v ní jsou převzaté ze zprávy Federálního statistického úřadu Německa.

Tabulka 5 – Počty NBD v Německé spolkové republice

		2015	2016	2107	2018	2109	2020	2021	2022
Příchozí NBD	Muži	38,690	41,217	19,797	10,098	7,038	6,367	10,083	25,099
	Ženy	3,619	3,718	2,695	2,113	1,609	1,196	1,195	3,465
	Celkem	42,309	44,935	22,492	12,211	8,647	7,563	11,278	28,564

Zdroj: autor práce (podle Destatis)

Pro mou práci jsou relevantní také data a poskytující informace o míře zaměstnanosti NBD, která v průběhu let stoupá. A to z 25 % zaměstnaných NBD ve věku 18–24 let v roce 2015 na současnou úroveň 38 %, resp. 40 % v letech 2021 a 2022. Přesto je podle německých autorit míra zaměstnanosti NBD nižší než míra zaměstnanosti německé populace.

Rozdíl mezi ČR a Německem je patrný převážně v úrovni vzdělání, které NBD v jednotlivých zemích absolvují, zatím co v ČR většina NBD končí svou studijní cestu v rámci základního vzdělávání nebo ve dvou až tříletých oborech s vyučením, v Německu uvádí statistický úřad 30 % NBD ve věku 18–24 let s ukončeným středním vzděláním a dokonce 20 % NBD ve věku 18–24 let s vysokoškolským vzděláním.

Dle dostupných statistik jsou nejčastěji zaměstnávanou skupinou NBD osoby přicházející ze Sýrie, Íránu a také Afghánistánu. Občané Sýrie a Íránu mají, nebo alespoň v minulosti měli, výhodu dobrého vzdělání a jazykové vybavenosti.

Nejčastější struktura povolání NBD v Německu se částečně shoduje se strukturou povolání NBD v ČR. Přesto zde pozorujeme výrazné rozdíly. Zatímco v Německu je na prvním místě zmiňována oblast výroby a řemesel, tedy často odborně profesního zaměření, v České republice se na první pozici drží oblast služeb v gastronomii, která je v případě Německa zmiňována až na čtvrté pozici. Také logistika a doprava patří v Německu k tradičně silným odvětvím na poli trhu práce pro migranty. V ČR je toto podobné. Důležitou oblastí, které nabízejí uplatnění pro NBD v Německu je ještě oblast zdravotnictví a sociální péče, kde jsou již požadovány znalosti a praktické dovednosti na vysoké úrovni. V ČR se v této oblasti uplatnily dvě osoby ze zkoumaného vzorku.

Je patrné, že se v Německu, kde je praxe s integrací NBD na trh práce nesrovnatelně větší, daří uplatňovat i v oblastech vyžadující vyšší kvalifikaci, než je tomu v ČR. Tento pozitivní vývoj je bezesporu podmíněn vládními programy a iniciativami, které podporují integraci NBD na trh práce. Tato oblast je v podmínkách systémového přístupu k NBD stále málo zpracovaná a dosavadní důraz na získání formálního vzdělání ve svém důsledku podporu tímto směrem omezuje. Potřeba podpory v otázkách pracovního uplatnění je z velké části saturována spoluprací ZDC a nestátních organizací. Nicméně z mého šetření vyplývá, že zaměstnanost NBD v České republice dosahuje shodných hodnot. Ve zkoumaném vzorku je zaměstnáno 100 % dotazovaných, což činí 50,7 % všech NBD, kteří prošli ústavní výchovou mezi roky 2015 až 2021, a zároveň stále žijí v ČR. Můžeme předpokládat, že ve srovnání s Německem v absolutním počtu zaměstnaných NBD jsme úspěšnější. Zaostáváme však v kvalitě jejich vzdělání a v odbornosti zastávaných pracovních pozic.

V kontextu aktuálních událostí a přílivu velkého počtu uprchlíků z Ukrajiny se téma zapojení na trh práce i pro nezletilé bez doprovodu stává stále aktuálnější a dá se předpokládat, že na tento trend bude reagovat také ČR vlastním systémovým řešením.

18 Doporučení

Mezinárodní projekt EPIC, který se zabývá sdílením příkladů best practise, vzděláváním odborníků a také propagací alternativních způsobů péče a integrace NBD v Itálii, Švédsku, Španělsku a v České republice, ve svých dokumentech nejen vyzdvihuje přednosti českého systému, ale také konstatuje absenci monitorovacího systému a potřebu vzniku širší integrační sítě. Ve vlastním překladu cituji:

„Bez monitorovacího systému, který může pomoci sledovat „osud“ dítěte, je širší integrační síť nezbytným předpokladem pro rychlejší a úspěšnější integraci těch nezletilých, kteří v zemi zůstávají a začínají svůj nový život v České republice” (EPIC, ©2020).

Právě absence dat, která by monitorovala další život osob přicházející do ČR a zařazených do systému ústavní výchovy mě vedla k napsání této práce. Můžu tedy konstatovat, že téma práce, resp. její výstupy, jsou relevantní v kontextu současné situace a potřebné pro další rozvoj péče o NBD v České republice.

Má doporučení jsou tato:

1. Vytvoření podrobného monitorovacího systému NBD před i po opuštění systému ústavní výchovy

Vytvoření takového systému napomůže nejen efektivnějšímu zaměření finančních toků do systémového procesu integrace NBD v jejich prvních měsících a letech, ale předpokládám, že identifikace jejich potřeb a nastavení vládních postupů pro podporu této, řekněme první generace, může předejít negativním zkušenostem tak, jak je zažívají s delší a intenzivnější migrační historií.

2. Revize stávajícího vzdělávacího systému v ZDC

Z šetření vyplývá, že oborové zaměření studovaných škol se nekryje s oborem, ve kterém NBD následně nacházejí uplatnění na trhu práce. Zároveň je patrné, že motivace k dokončení studia klesá se stupněm a úrovní studované školy. Tato skutečnost není nijak překvapivá, motivace ke studiu obecně roste s osobním zájmem studenta a prestiží studovaného oboru. Přesto, anebo právě proto, by bylo vhodné provést revizi vzdělávacího systému a zařazování klientů přímo v ZDC, ale také rozšířit možnosti odborného vzdělávání propojeného s praxí pro ty NBD, kteří

již dosáhli věku blízkého dospělosti nebo jej překročili. Vzorem můžou být zkušenosti z italských programů, které cílí na praktické vzdělávání.

3. Další studium stereotypizace pracovních pozic NBD

Téma, kterým by bylo vhodné se dále zabývat je také jistá stereotypizace pracovních pozic, které NBD po opuštění ústavní výchovy obsazují. Otázkou je, zda je toto stereotypní uplatnění NBD na trhu práce problémem systémového přístupu, nebo stereotypů přijatých samotnými klienty. Téma zároveň souvisí s předchozími doporučeními a v rámci monitoringu i revize systému vzdělávání NBD je důležité s ním počítat. A navazuje samozřejmě také na další z doporučení, kterým je rozšíření sociální sítě, která je schopná a ochotná přichozím NBD s integrací, resp. zapojením na trh práce, pomoci. Pakliže se bude jediná dostupná sociální síť skládat pouze z osob stejné národnosti, případně pokud bude jediná reálná možnost zaměstnání ve zmíněných profesích, zdají se být jakékoliv investice do současného vzdělávacího systému bezpředmětné.

4. Větší zapojení veřejnosti, komunitního a nestátního sektoru a vytvoření široké sociální sítě

U tohoto doporučení je kromě výše zmíněných přínosů důležité zmínit také snížení ekonomické zátěže státu a přenesení jisté zodpovědnosti na širší společnost. Vzájemné obohacení kultur i jednotlivých komunit může být bonusem navíc.

5. Navázání spolupráce se soukromým sektorem

V případě NBD, kteří přicházejí do České republiky krátkou dobu před dovršením zletilosti nebo nemají potřebné studijní základy, by bylo vhodné, např. po vzoru italských projektů, realizovat systém vyučení a navázání přímo pro konkrétní firmy a pozice. Na českém pracovním trhu je stále nedostatek technických pracovníků, v inzercích se opakují požadavky na ochotu pracovat s tím, že nového pracovníka si firma sama zaučí. Tohoto stavu by bylo možné využít ve prospěch NBD i zástupců firem.

Závěr

Cílem práce bylo vytvoření relevantního souboru dat, který popíše a zanalyzuje aktuální stav integrace NBD v České republice a poskytne stručný náhled na to, zda jsou obavy většinové společnosti z nadměrné zátěže státu ze strany NBD oprávněné. Dovolím si říct, že cíl práce jsem splnil, tedy získal základní data o tom, jakým způsobem se NBD opouštějící ústavní výchovu integrují do české společnosti se zaměřením na trh práce a potřebu využití systému různých typů státní podpory.

Díky dlouholeté práci v Zařízení pro děti-cizince a jeho zaměstnancům se mi podařilo vytvořit soubor respondentů, kteří Zařízením prošli primárně mezi lety 2015–2021 a kteří i nadále žijí v České republice. Pomocí dotazníku pak zjistit základní statistické údaje. Ty v systému péče o NBD i přes téměř dvacetiletou existenci centralizované péče o tyto osoby chybí.

Má práce se tak může stát úvodním vstupem pro další, hlubší a podrobnější zkoumání tohoto tématu, které bylo doposud vnímáno jako marginální, nicméně i v kontextu příchodu vysokého počtu ukrajinských nezletilých po začátku války v jejich zemi v roce 2022, se dostává do popředí zájmu širšího okruhu zainteresovaných subjektů.

Obavy veřejnosti se podle získaných dat zdají být liché, ale to neznamená, že by se tématem neměla společnost zabývat a předcházet možným problémům, které mohou teprve vyvstat. Stejně tak je vhodné celý systém průběžně revidovat a toky finančních i lidských zdrojů optimalizovat na základě jasně definovaných kritérií. Zároveň je vhodné se vzájemně inspirovat. Několik návrhů a doporučení jsem uvedl v poslední kapitole této práce.

Seznam zkratek

ASP	Veřejná společnost pro služby lidem (Bologna, Itálie)
BAMF	Bundesamt für Migration und Flüchtlinge – Spolkový úřad pro migraci a uprchlíky (Německo)
CIAC	Centro immigrazione asilo e cooperazione onlus (Itálie)
CIC	Centrum pro integraci cizinců, o.p.s.
CPIA	Provinciální centra pro vzdělávání dospělých (Itálie)
ČSÚ	Český statistický úřad
DDŠ	Dětský domov se školou
EPIC	European Practices for Integration and Care project
EU	Evropská unie
MO	Ministerstvo obrany ČR
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MVČR	Ministerstvo vnitra České republiky
MZ	Ministerstvo zdravotnictví ČR
NBD	Nezletilí bez doprovodu
NIEM	National Integration Evaluation Mechanism
NNO	Nestátní neziskové organizace
OPU	Organizace pro pomoc uprchlíkům
OSN	Organizace spojených národů
SUZ	Správa uprchlických zařízení
UNHCR	Úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky
VÚ	Výchovný ústav
V4NIEM	Visegrad Countries National Integration Evaluation Mechanism
ZDC	Zařízení pro děti-cizince

Seznam použitých informačních zdrojů

Tištěné zdroje

AGHA, Petr (ed.). *Lidská práva v mezikulturních perspektivách*. Společnost (Academia). Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2958-4.

BĚHOUNKOVÁ, Leona. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9.

BITTNER, Petr, HAVIGEROVÁ, Jana, JANIŠOVÁ, Ivana a LANGHANSOVÁ, Hana. *Děti z ústavů!: právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Brno: Liga lidských práv, 2007. ISBN 978-80-903473-4-2.

BITTNEROVÁ, Dana a Mirjam MORAVCOVÁ. *Kdo jsem a kam patřím?: identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky*. Praha: Sofis, 2005. ISBN 80-902785-8-2.

ČENĚK, Jiří, Josef SMOLÍK a Zdeňka VYKOUKALOVÁ. *Interkulturní psychologie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5414-7.

ČIŽINSKÝ, P. a kol. *Zahraniční zaměstnanci na trhu práce v ČR a ve vybraných zemích EU*. Praha: ESF, 2014. ISBN 978-80-260-7201-0.

FILKA, Jaroslav. *Metodika tvorby diplomové práce: praktická pomůcka pro studenty vysokých škol*. Brno: Knihař, 2002. ISBN 80-86292-05-3.

HOFÍREK, Ondřej, RÁKOCZYOVÁ, Miroslava a TRBOLA, Robert. *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-023-0.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualiz. vyd. Pedagogika. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-5326-3.

JANKŮ, Jaroslav. *Multikulturalismus v ústavní výchově: případová studie ze Zařízení pro děti-cizince*. Praha, 2019. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra speciální pedagogiky. Vedoucí práce PhDr. Zbyněk NĚMEC, Ph.D.

JARKOVSKÁ, Lucie, LIŠKOVÁ, Kateřina, OBROVSKÁ, Jana a SOURALOVÁ, Adéla. *Etnická rozmanitost ve škole: stejnost v různosti*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0792-4.

JELÍNKOVÁ, Marie. *Metodika terénní sociální práce s migranty*. Praha: Sdružení pro integraci a migraci, o.p.s., 2022. ISBN 978-80-906488-4-5.

KOLK van der, Bessel. *Tělo sčítá rány. Jak trauma dopadá na naši mysl i zdraví a jak se z něj léčit*. Jan Melvil Publishing, 2021. ISBN 978-80-7555-130-6.

LOGGER, Cootje. Vytváření sítí. In DVOŘÁKOVÁ, Jitka et al. *Metody sociální práce s imigranty, azylanty a jejich dětmi*. Praha: Triton, 2008. s. 211–230. ISBN 978-80-7387-097-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče. 2., rozš. a přeprac. vyd. Učebnice pro obor sociální práce, sv. 6*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-76-1.

MOREE, Dana. *Základy interkulturního soužití*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0915-7.

MORGENSTERNOVÁ, Monika; ŠULOVÁ, Lenka a SCHOLL, Lucie. *Bilingvismus a interkulturní komunikace*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-678-3.

PAVLÍKOVÁ, Eva. *Muslimští migranti a český sekulární stát*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. ISBN 978-80-7465-018-5.

PŘÍVRATSKÝ, Vladimír; TEODORIDIS, Vasilis a VANČATA, Václav (ed.). *Biologické a biosociální faktory ovlivňující integraci žáků a studentů se specifickými potřebami: soubor vybraných textů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2009. ISBN 978-80-7290-425-9.

PŘÍVRATSKÝ, Vladimír; TEODORIDIS, Vasilis a VANČATA, Václav (ed.). *Základní kulturní a sociální mechanismy významné pro úspěšnou integraci žáků a studentů se specifickými potřebami: soubor vybraných textů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-426-6.

PTÁČEK, Radek In PACNEROVÁ, Helena; MYŠKOVÁ, Lucie et al. *Kvalita péče o děti v ústavní výchově*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 1. vyd., 2016. ISBN 978-80-7481-157-9.

PTÁČEK, Radek et al. *Dítě na cestě – Vliv náhradních forem péče na vývoj dětí a život dospělých. Souhrn nálezů*. Praha: Národní institut pro rodinu a dítě, z. s., 2015. ISBN 987-80-87066-05-8.

RADOSTNÝ, Lukáš. *Žáci s odlišným mateřským jazykem v českých školách*. Praha: Meta – Sdružení pro příležitosti mladých migrantů, 2011. ISBN 978-80-254-9175-1.

SHIRAEV, Eric a LEVY, David A. *Mezikulturní psychologie: kriticky a aplikovaně*. Přeložil Jiří ČENĚK. Společnost (Academia). Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3112-9.

SKUTIL, Martin. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7.

STEIN, Mike. *What Works for Young People Leaving Care?* Ilford: Barnardos, 2004.

TANGERMANN, Julian a HOFFMEYER-ZLOTNIK, Paula. *Unaccompanied Minors in Germany: Challenges and Measures after the Clarification of Residence Status*. Nuremberg, 2018. ISSN: 1865-4770.

Elektronické zdroje

1° Centro Provinciale per l'Istruzione degli Adulti del Lazio [online]. [cit. 2024-03-15]. Dostupné z: <https://www.cpia1roma.edu.it/>

Bayerisches Landesamt für Statistik. [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.statistik.bayern.de/presse/mitteilungen/2023/pm162/index.html>

Běhounková, Leona. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči: Přehledová studie* [online]. © Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2012. Vydání první. ISBN 978-80-87652-87-9. Dostupné z: http://archiv-nuv.npi.cz/uploads/pracoviste_pro_certifikace/Fenomen_odchodu.pdf

Bittner, Petr, et al. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte* [online]. © Liga lidských práv, 2007. ISBN 978-80-903473-4-2. Dostupné z: https://www.llp.cz/wp-content/uploads/Deti_z_ustavu.pdf

Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.bamf.de/>

Český statistický úřad. *Cizinci v ČR 2021* [online]. [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/produkty/cizinci-v-cr-2021>

Das Statistische Bundesamt [online]. [cit. 2024-03-15]. Dostupné z: https://www.destatis.de/EN/Home/_node.html

Epic Project. *Increased Arrivals Of Unaccompanied Minors In The Czech Republic In 2021* [online]. [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://epic-project.alberodellavita.org/2021/06/08/increased-arrivals-of-unaccompanied-minors-in-the-czech-republic-in-2021/>

Euromed Human Rights Monitor. *Happiness, Love and Understanding: The Protection of Unaccompanied Minors in the 27 EU Member States* [online]. May 2023. [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://www.opu.cz/wp-content/uploads/2023/05/EUROMED-en-unaccompanied-minors-report.pdf>

European Commission [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_en

Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2017/04/21/17G00062/sg>

Graf, Johannes. *Freizügigkeitsmonitoring: Migration von EU-Staatsangehörigen nach Deutschland. Jahresbericht 2023 (Berichtsreihen zu Migration und Integration, Reihe 2)* [online]. 2024. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://doi.org/10.48570/bamf.fz.bericht.r2.d.2024.freizueg.jb2023.1.0>

Il Borgo Ragazzi don Bosco [online]. [cit. 2024-03-15]. Dostupné z: <https://www.borgodonbosco.it/>

IRS CZECH [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://irsczech.com/socialni-podpora-cizince-cr>

La Fondazione Protettorato San Giuseppe [online]. [cit. 2024-03-15]. Dostupné z: <https://www.protettoratosangiuseppe.it/>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Státní sociální podpora* [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/statni-socialni-podpora#dsp>

Ministerstvo vnitra České republiky. *MV - výtah ze Strategie migrační politiky České republiky* [online]. 2015. [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: https://www.cizinci.cz/documents/551336/568677/MV-Vytah_ze_strategie.pdf/c86305fe-37ed-3225-5d56-e0b8824c1ff2

Ministerstvo vnitra České republiky. *Výroční zprávy o situaci v oblasti migrace a integrace* [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/vyrocní-zpravy-o-situaci-v-oblasti-migrace-a-integrace.aspx>

Ministerstvo vnitra České republiky. *Slovníček pojmů* [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/slovnicek-pojmu.aspx>

Ministerstvo vnitra České republiky. *Strategie migrační politiky České republiky* [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/migrace/soubor/postup-pri-realizaci-kic-v-roce-2023-pdf.aspx>

NPI Informační systém absolvent. *Nezaměstnanost mladých v ČR a EU* [online]. [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekAbsolventi/0-0-04>

Organization for Aid to Refugees (OPU). *Unaccompanied Minors in the Czech Republic* [online]. 2020. [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://www.re-future.eu/Data/Sites/13/GalleryImages/Toolkit/OPU%20-%20Unaccompanied%20Minors%20in%20the%20Czech%20Republic.pdf>

SKP-CENTRUM, o.p.s. *Metodika sociální práce s mladými lidmi opouštějícími náhradní rodinnou péči a ústavní výchovu* [online]. 2019. [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://www.skp-centrum.cz/files/77edd853c1b1291c2b20ca36aa1e7417.pdf>

Statistický informační systém Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. *Statistická ročenka školství - výkonové ukazatele školního roku 2021/2022* [online]. [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>

Unterstützung die ankommt. [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.unterstuetzung-die-ankommt.de/de/>

UNHCR. *Účinné začleňování uprchlíků, participativní přístupy pro profesionály na místní úrovni* [online]. Nedatováno. [cit. 2024-02-10].

Úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky. *Směrnice pro určování nejlepšího zájmu dítěte* [online]. 2008. [cit. 2023-09-15]. Dostupné z: https://archiv-nuv.npi.cz/uploads/Amail/1608/Nejlepsi_zajem_ditete_vyhodnocovani.pdf

Úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky. *Vhodné postupy. Program nezletilí bez doprovodu v Evropě. Příručka* [online]. 4. vyd. Praha: UNHCR, 2009. [cit. 2023-09-15].

Wikipedia. *Jugendamt*. [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Jugendamt>

ZDC. *Profesním rozvojem k odstranění překážek bránících integraci dětí uprchlíků bez rodin do společnosti* [online]. 2016. [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: https://zdcpraha.cz/wp-content/uploads/2018/01/Profesn%C3%ADm_rozvojem_k_odstran%C4%9Bn%C3%AD_p%C5%99ek%C3%A1n%C5%BEek_br%C3%A1n%C3%ADc%C3%ADch_integraci_d%C4%9Bt%C3%AD_uprchl%C3%ADk%C5%AF_bez_rodin_do_spole%C4%8Dnosti.pdf

Zákony a vyhlášky

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. Sbírká zákonů České republiky, 1995.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Sbírká zákonů České republiky, 2002.

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. Sbírka zákonů České republiky, 2006.

Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. Sbírka zákonů České republiky, 2006.

Výnos Ministryně školství, mládeže a tělovýchovy č. 5/2016, kterým se stanoví standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči. Sbírka zákonů České republiky, 2016.

Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky ve znění pozdějších předpisů. Sbírka zákonů České republiky, 1999.

Seznam příloh

Příloha 1 – Dotazník pro účastníky výzkumu

Příloha 2 – Dokument ZDC (Sociálně-výchovný plán – příprava na odchod ze ZDC)

Příloha 3 – Informovaný souhlas

Příloha 4 – Nákres stupňů pobytu v ZDC

Seznam příloh uložených mimo diplomovou práci

Příloha 5 – Ukázka vyplněného dotazníku č. 1

Příloha 6 – Ukázka vyplněného dotazníku č. 2

Příloha 7 – Ukázka vyplněného dotazníku č. 3

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Studium v současné době 60

Tabulka 2 – Ukončení vzdělání NBD 62

Tabulka 3 – Průměrný příjem..... 65

Tabulka 4 - Zajištění potřebných záležitostí před odchodem ze ZDC 66

Tabulka 5 – Počty NBD v Německé spolkové republice 75

Seznam grafů

Graf 1 - Vývoj počtu cizinců podle typu pobytu..... 45

Graf 2 – Nelegální migrace cizinců..... 46

Graf 3 – Věková struktura žadatelů o mezinárodní ochranu..... 47

Graf 4 - Vývoj počtu NBD v ČR 2015–2021..... 48

Graf 5- Míra nezaměstnanosti ve věku od 15 do 24 let..... 48

Graf 6 – Národnostní struktura..... 57

Graf 7 – Věková struktura..... 58

Graf 8 – Doba opuštění ústavní výchovy 59

Graf 9 – Struktura vzdělání NBD..... 61

Graf 10 – Struktura vzdělání NBD v procentech 62

Graf 11 – Propojení studovaného oboru a skutečného zaměstnání..... 63

Graf 12 – Struktura povolání NBD 64

Graf 13 – Podpora před opuštěním ústavní výchovy 66

Graf 14 – Podpora po opuštění ústavní výchovy	67
Graf 15 – Čerpání státní podpory	68
Graf 16 – Formy ubytování	69

Příloha 1 – Dotazník pro účastníky výzkumu

Integrace NBD

Dobrý den, věnujte prosím několik minut svého času vyplnění následujícího dotazníku.

Dotazník je součástí diplomové práce Jaroslava Janků, která se zabývá průzkumem integrace NBD do české společnosti po opuštění Zařízení pro děti-cizince.

1 Z jaké země pocházíš?

2 Kolik je ti let?

Nápověda k otázce: *Použijte pouze číslice*

3 Před kolika lety jsi opustil ZDC / ústavní výchovu?

Nápověda k otázce: *Použijte pouze číslice*

4 Studuješ ještě?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

Ano Ne

5 Jaký obor jsi studoval?

6 Dokončil jsi školu, kterou jsi studoval při pobytu v ZDC / ústavní výchově?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

Ano Ne

7 Souvisí tvoje současné zaměstnání s tím, co jsi studoval?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

Ano Ne Částečně Neumím vyhodnotit

8 Jakou máš nyní práci?

9 Jsi zaměstnán legálně? Tzn. máš platnou pracovní smlouvu a platíš povinné odvody?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

Ano Ne

10 Jaká je tvoje průměrná čistá měsíční mzda? (v Kč)

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

15 000 - 25 000 26 000 - 35 000 36 000 - 45 000 Nad 45 000

11 Měl jsi při odchodu ze ZDC / ústavní výchovy zajištěnou práci, bydlení a všechny sociální záležitosti?

Nápověda k otázce: Vyberte jednu odpověď. Pokud jen částečně, zapíšte pod odpověď jiná

- Ano Ne
 Jiná (prosím uveďte)

12 Kdo ti pomáhal hledat práci a bydlení před opuštěním ZDC / ústavní výchovy?

Nápověda k otázce: Vyberte jednu nebo více odpovědí

- Rodina Pracovníci ZDC Lidé ze stejné země Kamarádi OPU
 Jiná (prosím uveďte)

13 Kde jsi hledal podporu po opuštění ZDC / ústavní výchovy?

Nápověda k otázce: Vyberte jednu nebo více odpovědí

- Rodina Pracovníci ZDC Lidé ze stejné země Kamarádi OPU
 Jiná (prosím uveďte)

14 Využíval jsi systém státní sociální podpory?

Nápověda k otázce: Vyberte jednu nebo více odpovědí

- Ne Podpora v nezaměstnanosti Doplatek na bydlení Příspěvek na živobytí Mimořádná okamžitá pomoc
 Příspěvek na bydlení Přídavek na dítě Rodičovský příspěvek

15 Jakou formu bydlení máš?

Nápověda k otázce: Vyberte jednu odpověď

- Komerční nájem Práce s ubytováním Vlastní byt/dům
 Jiná (prosím uveďte)

Děkuji za vyplnění.

Příloha 2 – Dokument ZDC (Sociálně-výchovný plán – příprava na odchod ze ZDC)

Sociálně-výchovný plán - příprava k odchodu ze ZDC

Jméno klienta:

Datum narození:

Odchod ze ZDC plánován ke dni:

Oblasti:

1) Zaměstnání

Garant: pracovní smlouva, ne/legální práce, životopis, mzda
Dne: Pracovník:

Soc. prac.: Úřad práce, registrace, dávky v nezaměstnanosti, povinnosti zájemce
Dne: Pracovník:

Nalezena brigáda: ANO x NE Kde: Pracovník:

2) Bydlení

Garant: jak najít bydlení, nájemní smlouva, nájemné, kauce
Dne: Pracovník:

Soc. prac.: ubytovny, chráněné bydlení OPU a Maják, možnost zapsání adresy do dokladu
Dne: Pracovník:

Nalezeno bydlení: ANO x NE Kde: Pracovník:

3) Zdravotní pojištění

Zdravotnice: kdy platí stát/klient/zaměstnavatel, výše pojištění, druhy pojišťoven, změna pojišťovny, nahlášení nových údajů do 8 dnů
Dne: Pracovník:

4) Sociální dávky

Soc. prac.: hmotná nouze, příspěvek na dítě
Dne: Pracovník:

- 5) **Trvalý pobyt**
Soc. prac.: změna adresy po opuštění ZDC do 30 dnů, OTP x TPHD - jak požádat,
pomoc OPU, doklady
Dne: Pracovník:
- 6) **Kde hledat pomoc**
Soc. prac.: OPU, sociální kurátor, ÚP, další NNO
Dne: Pracovník:
- 7) **Ostatní dle potřeby**
Soc. prac.: pošta, složenky,
Dne: Pracovník:
Garant: banka, Lítačka, zájmové aktivity,
Dne: Pracovník:
- Bank. účet zřízen: ANO x NE Kde: Datum: Pracovník:

Informovaný souhlas s vyplněním dotazníku a jeho následným využitím pro účely diplomové práce Uplatnění nezletilých cizinců bez doprovodu na trhu práce po opuštění ústavní výchovy

Já, níže podepsaný/á, vyjadřuji souhlas s následujícím:

1. Byl jsem informován o účelu dotazníku, kterým je sběr dat pro potřeby výzkumu diplomové práce Jaroslava Janků s názvem Uplatnění nezletilých uprchlíků bez doprovodu po opuštění ústavní výchovy.
2. Dobrovolně souhlasím s účastí své osoby v tomto výzkumu.
3. Rozumím tomu, že se mohu kdykoli rozhodnout ve své účasti na výzkumu nepokračovat.
4. Jsem srozuměn/a s tím, že jakékoliv užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu nezakládá můj nárok na jakoukoliv odměnu či náhradu, tzn. že veškerá oprávnění k užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu poskytuji bezúplatně.

Zároveň prohlašuji, že souhlasím se zveřejněním anonymizovaných dat a výstupů vzešlých z výzkumu a s jejich dalším využitím.

Podpis:

V, dne

Příloha 4 – Nákres stupňů pobytu v ZDC

Vnitřní řád

Zařízení pro děti-cizince, diagnostický ústav, středisko výchovné péče a základní škola, Praha 5, Radlická 30.

MOTIVAČNÍ STUPNĚ POBYTU V ZDC

